

KUML

1965

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1965

With Summaries in English

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB SATTE DETTE KUML FOR
HOLGER FRIIS
PÅ 75-ÅRSDAGEN DEN 15. OKTOBER 1966

UNIVERSITETSFORLAGET I ÅRHUS
1966

Omslag:

Øskenflaske fra Tovstrup, Hind hrd.

Redaktion:

OLE KLINDT-JENSEN OG POUL KJÆRUM

Copyright 1966

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark
by
Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

INDHOLD

<i>Bjørn Stürup</i> : En jordgrav fra tidlig-neolitisk tid	13
<i>Jørgen Jensen</i> : Ulbjerg-graven. Begyndelsen af den ældre jernalder i Jylland	23
<i>Søren H. Andersen</i> og <i>Claus Malmros</i> : Norslund. En kystboplads fra ældre stenalder	35
<i>Niels Abrahamsen</i> : Arkæomagnetisme og jernalderslagge	115
<i>Geoffrey Bibby</i> : Arabiens arkæologi	133
<i>Lennart Edelberg</i> : Nuristanske sølvpokaler	153
Jysk Arkæologisk Selskab	202

CONTENTS

<i>Bjørn Stürup</i> : A New Earth-grave from the Early Neolithic Period	21
<i>Jørgen Jensen</i> : The Beginning of the Early Iron Age in Jutland	31
<i>Søren H. Andersen</i> and <i>Claus Malmros</i> : Norslund – A Coastal Settlement from the Old Stone Age	110
<i>Niels Abrahamsen</i> : Archaeo-magnetism and Iron-Age Slags	131
<i>Geoffrey Bibby</i> : Arabian Gulf Archeology	144
<i>Lennart Edelberg</i> : Silver Cups of Nuristan	193

NURISTANSKE SØLVPOKALER

AF LENNART EDELBERG

»Så fremherskende er vin-drikning blandt kafirerne, at hver mand har en »khhig« eller læderflaske med vin hængende om halsen; de drikker vin i stedet for vand«.

Stormogulen Zehir-ed-Din Muhammed Babur A. H. 920 – A. D. 1514.

I

Nuristan er et folkemæssigt nogenlunde veldefineret område i Hindukush i det nordøstligste Afghanistan. Nuristan betyder Lysets land, og navnet henlyder til, at Islams lys blev bragt til den hedenske befolkning, efter at den afghanske amir Abdur Rahman i vinteren 1895/96 havde ladet landet erobre. Før da kaldtes det af de omboende muslim folkeslag for Kafiristan, hedningernes land, og dette navn benyttes stadig almindeligt i den videnskabelige litteratur [1].

Den engelske statsmand Mountstuart Elphinstone udgav i 1815 sit berømte værk »An Account of the Kingdom of Caubul«, hvori han giver den første omhyggelige beskrivelse af Kafiristan, mærkværdig korrekt, når man betænker, at forfatteren måtte bygge sin omtale på andres oplysninger. Han skriver heri, at kafirerne »var berømt for deres skønhed og europæiske træk, tilbad afguder, drak vin i sølv-pokaler eller bægre, benyttede stole og borde og talte et sprog, som deres naboer ikke forstod« [2].

Der rummes mange spændende oplysninger i denne korte passage, og hver af dem – tør jeg nok sige – har ikke så lidt bund i virkeligheden. Jeg skal dog i denne artikel afstå fra at forfølge alle emnerne og særlig koncentrere mig om sølvpokalerne og kafirernes vindrikning, som naturligvis måtte påkalde de omboende muslimers forargede opmærksomhed, ligesom den i sin tid havde vakt stormogulens interesse. Ja, man tør vel – uden at gå Babur for nær – sige, at den gode stormogul, som jo burde have levet som en afholdende muselman, fik *mere* end sin interesse vakt, når han på sine togter kom Kafiristan nær og lod mænd deroppe fra bringe sig skind med vin fra de herlige bjergslugter [3].

Elphinstone uddyber emnet andetsteds i sin beskrivelse: »Alle af begge køn drikker de vin til overmål; de har tre slags – en rød, en hvid og en mørk, foruden én, der har konsistens som gelé, og som er meget stærk. De drikker

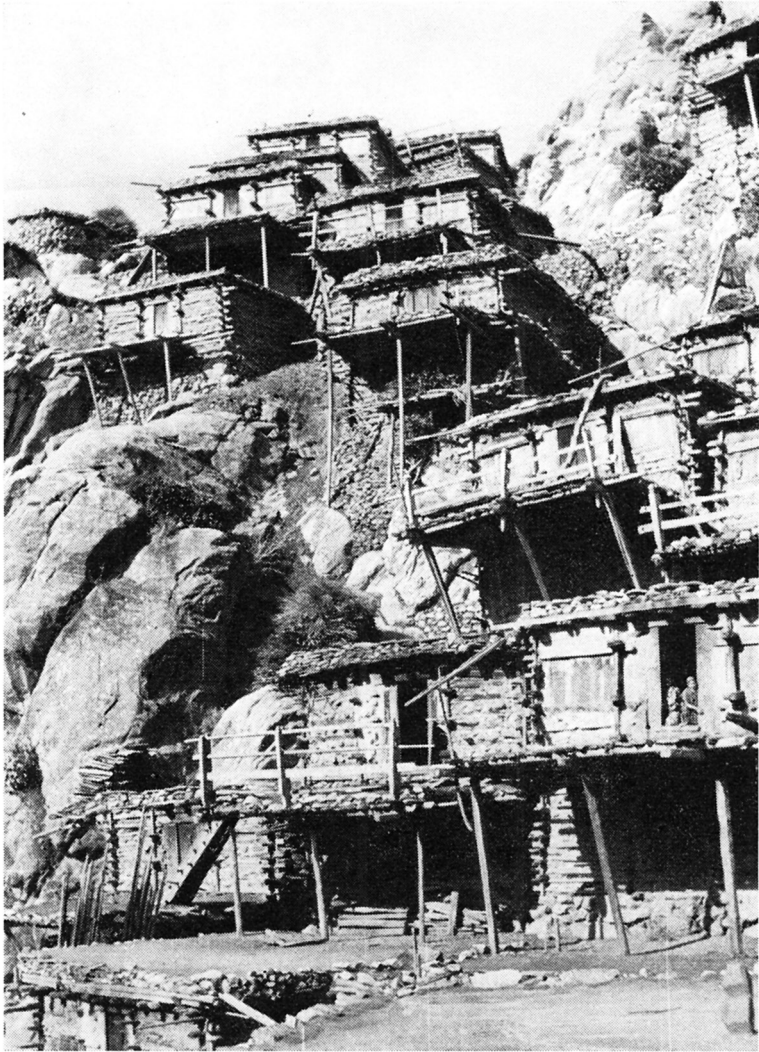

Fig. 1. Landsbyen Wama. Al færdsel foregår ad bratte stier mellem husene eller ad kraker fra veranda til hustag.

The village of Wama. All traffic moves along steep paths between the houses, or by ladders between veranda and house-roof.

Fig. 2. Persekar i *Indrakun*. Mohmad Din sidder på randen af karret, som er dannet af en enkelt klippeblok. Skillevæggen mellem de to gruber er ødelagt af de erobrende afghanere, da Islam forbyder at tilberede vin.

Pressing vat in *Indrakun*. Mohmad Din is sitting on the edge of the vat, which is carved out of a single boulder. The partition between the two hollows was destroyed by the Afghan conquerors, as Islam forbids the production of wine.

vinen af store sølvpokaler, som er det kostbareste, de ejer. De drikker ved måltidet og bliver oprømte, – men ikke kivagtige – ved denne udskejelsete.

I tilslutning til sin erobring af området lod amir Abdur Rahman kafirernes enestående gude- og ættestøtter bringe til Kabul, hvor de ses på museet den dag i dag [4]. Mærkeligt er det, at han ikke sikrede sig nogle af sølvpokalerne, disse kafirernes største klenodier. Mon det skyldtes, at de slet ikke eksisterede? – Var de blot produkter af de omboende afghaneres fantasi nær af denne mærkelige vinkult, som man anede fandt sted deroppe i de uvejsomme kløfter i Hindukush?

II

Urei

Så vidt jeg kan se af mine rejsedagbøger, anede jeg intet om sølvpokaler i Nuristan, da jeg første gang kom dertil i 1948. Jeg deltog som botaniker i 3.

danske centralasiatiske expedition [5], og min litterære ballast vedrørende disse emner nærmede sig det absolutte nulpunkt. Først siden opdagede jeg, at sølvpokalerne var nævnt i litteraturen. Dog syntes ingen af de pågældende forfattere selv at have set dem.

I april 1948 havde zoologen Knud Paludan og jeg lejrplads ved Pech-floden neden for landsbyen Wama. Den 12. april besøgte jeg Wama, der ligger 3–400 m over floden på et sydøstvendt hjørne af et vældigt fjeld (se kort fig. 9). Omkring hjørnet på sydsiden af fjeldet ligger en 60 ha stor, naturlig terrasse, der atter flere steder er delt op i mindre, kunstige terrasser, på hvilke Wamas kvinder driver deres agerbrug. Herhen ledsagede Mohmad Din fra Wama mig. I min dagbog fra den 12. april 1948 står bl. a. følgende at læse:

Jeg tænkte snart på at tage afsked med Mohmad Din, men ville dog først se, om han havde en bestemt hensigt. Og det havde han; ganske uopfordret førte han mig hen til en stor sten, hvori to kar (∩: gruber) var udhugget – et stort (rektangulært), der gennem et hul fornedet (i den ene ende) havde afløb til det lille »Tidligere – før Abdur Rahman – var folk her kafirer. Dette er til *drash*« (druer – jeg anvender det nuristanske ord, som han udtalte for mig; ellers talte han persisk). – »Og fra det lille kar opøser man saften« Jeg troede nu, at vi var færdige, men han gik videre gennem den dejlige frugtland med armtykke

Fig. 3. Gæringskar nr. 1 udhulet i en blok af størrelsesordenen som Tirslundstenen.

Oven på stenen sad kafirerne og drak den nygærede vin af store sølvpokaler.
Fermenting vat no. 1, hollowed out in a stone block the size of the Tirslund stone. The Kafirs sat on top of the stone and drank the newly fermented wine from large silver cups.

Fig. 4. To nuristanske slægtsklenodier – sølvpokaler – vises frem. Til venstre urei I, til højre urei II. Zhönchigal 28.9. 1953. (Peter Rasmussen fot.).

Two Nuristani family heirlooms—silver cups—are here displayed. To the left urei I, to the right urei II. Zhönchigal 28. 9. 1953.

vinranker – og sprang op på en uhyre stor sten, hvor jeg også med besvær kom op; den var ret flad ovenpå, men havde en stor udhugget fordybning. »Her tog man saften over og efter to dage samledes man på stenen (*kumal*) og drak af trækrus« – m. a. ord: det var gæringskarret (se kort over Wamas have fig. 12).

Jeg skriver her »trækrus« – rimeligvis fordi jeg kun har hørt Mohmad Din benytte det persiske ord *kāsa*, der betyder krus, og ikke har drømt om, at de kunne være af sølv. Men allerede få dage efter har jeg været klar over, at det i virkeligheden drejede sig om sølvdrikkekar [6].

Da lederen af vor expedition, Henning Haslund-Christensen, havde anmodet mig om at indkøbe etnografiske genstande til Nationalmuseet, og da en sådan sølvskål jo ville være et glimrende minde fra kafirtiden, spurgte jeg naturligvis særdeles livligt på min videre færd, om sådanne drikkekar stadig eksisterede. Men hvorledes det nu ellers gik til, – om det skyldtes, at jeg på det tidspunkt endnu ikke kendte noget navn på de genstande, jeg spurgte efter – så var min spørgen forgæves.

Fig. 5. Sølvpokal urei III fra Amshoz (Nationalmuseet E 1702). (Lennart Larsen fot.).
The silver cup urei III from Amshoz. Approx. 1:4.

Fig. 6. Sølvpokal urei IV fra Amshoz (Nationalmuseet E 1703). (Lennart Larsen fot.).
The silver cup urei IV from Amshoz.

Tidligt om morgenen 5 år senere, den 28. september 1953, forlod jeg landsbyen Zhönchigal i Waigaldalen sammen med vor tolk – nu rigsantikvar – Ahmad Ali Motamedi, etnografen Klaus Ferdinand, filmfotografen Peter Rasmussen og vor afghanske medhjælper Akbar for at drage videre mod landsbyen Waigal. I Zhönchigal havde vi som så mange andre steder spurgt efter sølvdrikkekar på persisk. Jeg tror, vi benyttede det persiske udtryk *kāsa-i-noqra* [7]. Men som sædvanlig uden resultat. I det øjeblik, vi var ved at pakke vore sager sammen omgivet af en interesseret skare af vore lokale venner og bekendte, kom to mænd hver med en sølvpokal i næven. Jeg troede ikke mine egne øjne; det var jo ikke blot vinbægre, men stykker så store som alterkalke, herligt formede og mønstrede.

Jeg kom aldrig til at drikke af disse de første pokaler, jeg så; men siden har jeg ikke forsømt denne side af sagen. Før pokalerne forsvandt bag museernes montreglas, har de for sidste gang fået lov at tjene deres egentlige formål; og det har da vist sig, at pokalerne let rummer to helflasker chianti!

Peter Rasmussen tog ved ovennævnte lejlighed omstående fotografi (fig. 4), og vi andre spurgte om genstandens navn. Den kaldtes *urei*. De to mænd præsenterede pokalerne som arvegods fra deres kafirforfædre og syntes at holde genstandene så højt i ære, at vi ikke ønskede at forhandle om indkøb. Men nu havde vi syn for sagn; sølvpokalerne eksisterede, og vi kendte den lokale betegnelse [8].

I Waigal fik jeg omkring den 1. oktober 1953 nys om en pokal mere; det

var ved nattetide, og jeg erindrer ikke, om jeg selv fik den at se. Den manglede foden.

Det må have været omkring 31. oktober 1953, at jeg næste gang fik en pokal at se. Det var på en lille, åben plads i Wama, og en sikkert omvandrende mand havde den og andre genstande til reparation. Det hele står for mig som en livagtig drøm. Expeditionsliv i Nuristans fjeldverden er meget anstrengende; man oplever så meget hver time på dagen, at man ikke får noteret alt ned, og ens drømme kan let komme til at beskæftige sig med dagens problemer på en intens måde. Jeg ved imidlertid, at jeg ikke anså materialet for at være sølv; det fik en mat, rødbrun farve, når det blev holdt i ilden. Endelig var foden gået af, og bægerdelen syntes mig æggebægerformet, mens *urei* er lige så brede i munden, som de er høje.

I maj 1954 drog jeg atter op ad Waigal-dalen, denne gang ledsaget af student, senere overlæge Moh. Karim Nushin og Akbar. Og dér hørte vi nu rygter om, at der i dalstrøget var set nuristanske sølvpokaler opklippet til arminge. Alarmeret af denne oplysning anså jeg det for at være på tide at opspore et eksemplar, der kunne sikres for efterverdenen. Det lykkedes i Amshoz. Men ejeren var ikke hjemme, da vi kom om aftenen, og en ung mand måtte i løbet af natten sendes over højfjeldet og ned til sætrene i en anden dal for at træffe aftale om køb. Ved budbringerens tilbagekomst næste morgen fik jeg til min overraskelse hele to eksemplarer tilbudt. Jeg erhvervede dem begge (fig. 5 og 6) til det danske Nationalmuseum. Indtil videre er disse to pokaler, III og IV, formodentlig de eneste uden for Afghanistan, og de afbildes her for første gang.

Fig. 7. Sølvpokal urei V fra Zhönchigal. Nu i Kabulmuseet.
The silver cup urei V from Zhönchigal. Now in Kabul Museum.

Fig. 8. Urei V set skråt fra oven.
(Erik Hansen fot. 1964).
Urei V viewed obliquely from above.

I begyndelsen af 1960-erne havde rigsantikvar Ahmad Ali Motamedi ladet Kabulmuseets enestående samlinger fra Nuristan opstille overordentlig smukt og repræsentativt. Han og jeg havde inden min sidste rejse til Nuristan drøftet det ønskelige i at supplere denne samling med visse udsøgte genstande.

Deltagerne i Danish Scientific Mission to Nuristan 1964 var min kone Margot Edelberg og datter Susanne, og vi var de første ti dage ledsaget af Mr. Aziz Kakar og M. Pierre Centlivres – begge fra Kabulmuseet.

Da vi nu i juli 1964 besøgte en del landsbyer i Waigal-dalen, ytrede jeg i Zhönchigal ønske om at gense sølvpokalerne fra 1953 [9]. Nuristanerne betvivlede imidlertid, at de længere fandtes i byen, og formodede, at de var solgt [10]. Om der var andre, vidste man ikke rigtigt. – Men den 17. juli – efter at Mr. Kakar og M. Centlivres var taget tilbage til Kabul – blev jeg standset af en mand i Zhönchigal. Han var »af god byrd« – en *malæk* – og boede i den del af byen, der hører til klanen *Büžderi* (se kort fig. 15). Han spurgte mig nu, om jeg ønskede at købe en pokal af ham. Den blev bragt mig hen under aften, og det viste sig at være et overordentlig smukt og rigt ornamenteret exemplar, som jeg købte uden at tinge om prisen. Siden skænkede expeditionen det til Kabulmuseet ved en lille reception [11].

Fundene af sete og erhvervede sølvpokaler fordeler sig derefter som vist på kortet fig. 25.

De fem drikkekar er øjensynligt stærkt beslægtede i materiale, form og dekoration. De er alle udført af så tyndt sølv, at det vil være rimeligt at karakterisere det som sølvblik. Bægrene er i alle tilfælde tilnærmelsesvis halvkugleformede, mens stilkene er cylindriske og fæstnet til bægeret med tre nitter. En udhamret vulstring danner overgangen til de tragtformede fødder. De-

korationerne langs mundingsranden er hamret ind fra ydersiden med et skarp-ægget instrument. Hovedparten af dem har denne form: YYYYYYYY som genfindes forstørret udført i relief som vulstrygge på den rundede del af pokalerne urei I, III og V. Her er urei II derimod ganske glat, og urei IV bærer rundbuer sammesteds.

Alt i alt ligner pokalerne imidlertid hinanden overordentlig, og forskellene i karrenes dimensioner er næsten minimale. Jeg har mål på de tre af de fem fotograferede pokaler. De er alle tre 19 cm høje, og mundingsdiametrene er henholdsvis 19 cm (urei III og IV) og 20,5 cm (urei V). Det virker påfaldende, at karrene er så ens, men grunden hertil kender vi ikke – endnu.

III

Indrakun

Det var fra Syed Shamsuddin Majrooh, den nuværende justitsminister i Kabul, at jeg først hørte om Wama's have [12]. Hans slægt hørte hjemme i Kunardalen, der fører op til Nuristan, og hans fader havde været islamisk missionær for kafirerne efter erobringen.

Men det var som nævnt Mohmad Din, der i april 1948 først førte mig til selve haven [13]. Efter at Mohmad Din som tidligere omtalt havde vist mig persekarret og den store sten med gæringskarret, førte han mig til en forholdsvis flad græsklædt plads med en stenforhøjning i SV-hjørnet. Den flade plads var den gamle danseplads, og omkring stenforhøjningen havde man haft træstøtter stående; (supplerende oplysninger er anført i text til kortet, fig. 12).

Umiddelbart ved stenforhøjningen stod et stort, næsten dødt enebærtræ (*Juniperus polycarpus* C. Koch) – Kafiristans hellige træ. Enebærtræer findes ellers kun på grænsen mellem nåleskoven og fjeldmarken, og Mohmad Din gjorde mig udtrykkeligt opmærksom på dette træ og et andet mindre af samme slags nord for dansepladsen på en ca. 1 meter højere liggende flade, hvor gedeslagtningen foretoges ved ofringerne. Da jeg undrede mig over, at enebærtræerne stod her i haven, svarede Mohmad Din, at guden Indra havde hentet dem på fjeldmarken Surmeia og plantet dem i *Indrakun* – det nuristan-ske navn for Wama's have. Og det var også Indra, der havde udhugget hulhederne til druesaft og vin (*tin*) i de forskellige sten, ja, Indra havde i virkeligheden skabt hele haven til Wama's befolkning [14].

Pladsen til gedeslagtning og dansepladsen var i øvrigt adskilt af en række store sten, hvorpå tilskuerne sad, når der dansedes. For enden af denne stensække var endnu et stenkar og, så vidt jeg forstod Mohmad Din, blev de ovennævnte træstøtter overhældt med eller neddyppet i vin ved dette kar. En halv snes meter yderligere mod vest stod endnu en stor sten med et udhulet kar.

Min særlige botaniske dagbog slutter for denne dato med ordene: »Daphne i løvspring«. Daphne er en busk, jeg siden kommer tilbage til i denne artikel.

Næste dag, den 13. maj, ledede Mohmad Din mig langs haven og op ad Akadalen. Nord og nordvest for Indrakun ligger fjeldet *Indrakuli*, hvor Indra boede, ja, Mohmad Din regnede vistnok med, at han stadig holdt til dér.

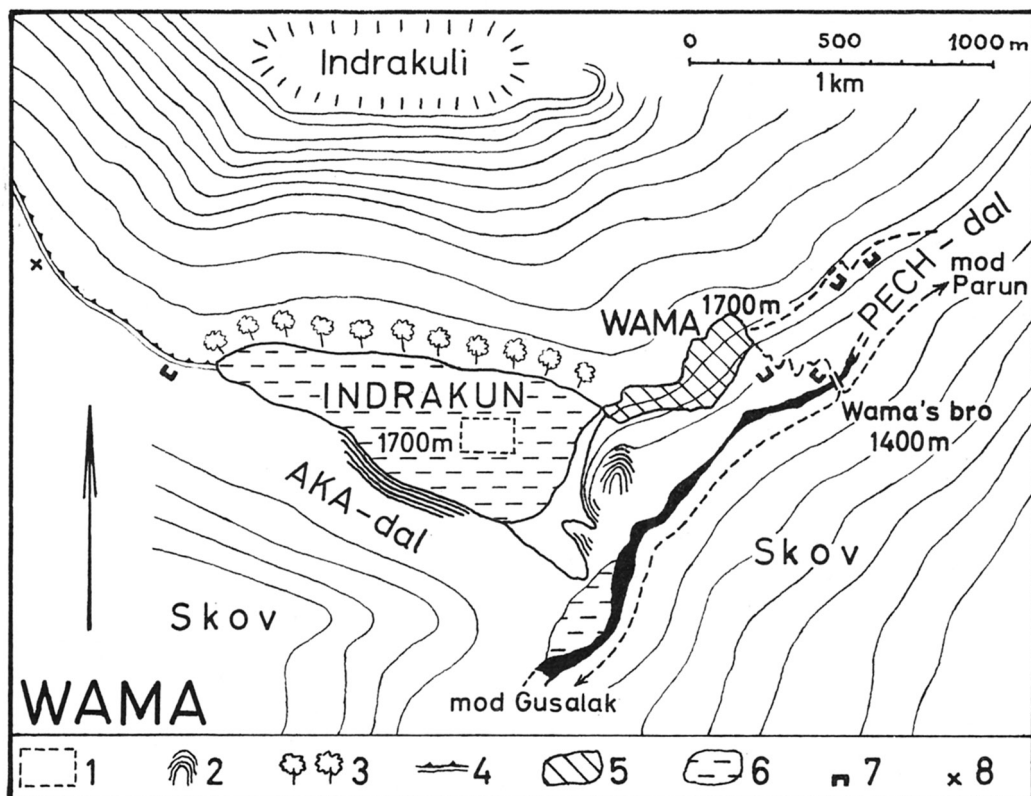

Fig. 9. Kort over Wama og omgivelser. Tegnet på grundlag af luftfoto 1:25.000.

1 Omtrentlig beliggenhed af kort fig. 12.	6 Frugthaver
2 Overordentlig stejl fjeldside	7 Platforme bygget af betydelige mænd ved smukke udsigtssteder, ofte med gravmæle i nærheden
3 Række af store egetræer	8 Omtrentlig beliggenhed af Indra's sten.
4 Indra's 1/2 m brede vandingsrende	
5 Landsbyområde	

Wama ligger i 1650–1750 m højde, idet byen er anlagt på en ret stejl fjeldside omkring 300 m over Pech's flodleje (1400 m). Wama har to frugthaver, den egentlige kaldet *Indrakun*, der ligger på en naturlig terrasse udfor byen, og en anden lille have nede ved floden for enden af *Aka*-dalen.

På grænsen mellem *Indrakun* og fjeldet står en række tophuggede kæmpe-eg.

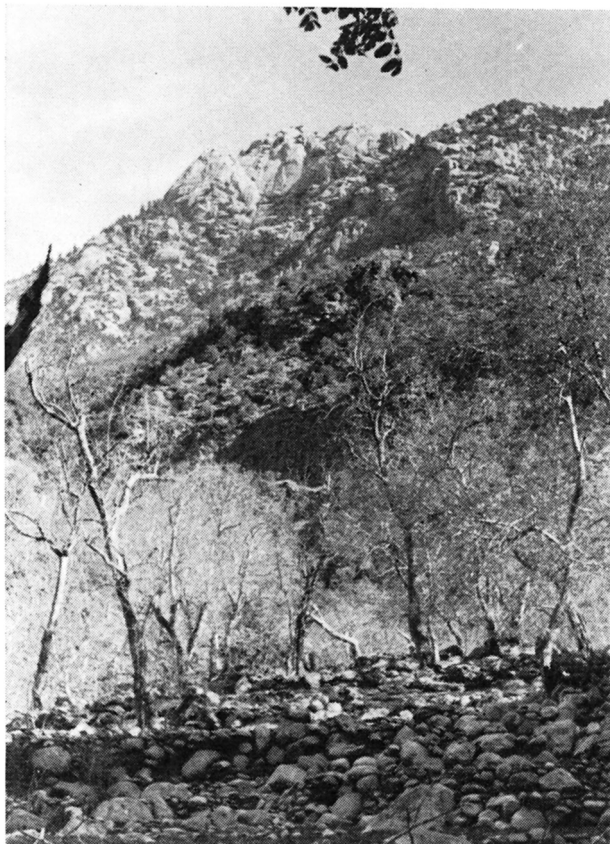
Map of Wama and its surroundings, drawn on a basis of air photographs to a scale of 1:25.000.

1. Approximate location of map Fig. 12.	6. Orchards.
2. Exceedingly steep mountain-side.	7. Platforms built by prominent men on beautiful belvederes, frequently with burial monuments close by.
3. Row of large oak trees.	8. Approximate location of Indra's stone.
4. Indra's irrigation channel, 0.5 meters wide.	
5. Area of village.	

Wama lies at a height of 1650–1750 meters, the village being located on a fairly steep hillside about 300 meters above the bed of the river Pech (1400 m. altitude). Wama has two orchards, the more important, called *Indrakun*, lying on a natural terrace outside the town, and another smaller garden lying down by the river at the end of the *Aka* valley. On the boundary line between *Indrakun* and the mountain-side stands a row of pollarded giant oaks.

Fig. 10. Bjerget *Indrakuli* set fra Wama's nedre have. I midten af billedet ses den bratte klippe, som afgrænser *Indrakun* mod Akadalen. Herfra nedkastede kafirerne dem, der utidigt forgreb sig på druerne.

The mountain of *Indrakuli*, as seen from Wama's lower garden. In the centre of the picture the steep cliff can be seen which forms the boundary of *Indrakun* towards the Aka valley. It was from this cliff that the Kafirs threw those who made free with the grapes before they were due to be picked.

På sydsiden af dette fjeld og med svagt fald mod haven forløber en højst særpræget vandingsrende. Nuristanske vandingsrender er sædvanligvis opbygget af løse sten, og mellemrummene mellem stenene er fyldt ud med ler og stumper af græstørv, eller de er udformet af udhulede træstammer, så godt som mennesker nu kan gøre det. Men vandingsrenden her, som leder vandet til *Indrakun*, er udhugget i selve fjeldsiden af guden Indra (se fig. 21). Et sted løber vandet endog gennem en kort tunnel, som også er Indra's værk. Indra har selv sørget for overrislingen af sin have. Nær denne vandledning viste Mohmad Din mig en særlig stor sten, som Indra havde lagt dér (fig. 16).

Da vi havde beset disse ting, spurgte jeg Mohmad Din, hvorvidt Indra var gud såvel for nabobygderne Kantiwo og Parun som for Wama. Han svarede, at Indra kun var gud for Wama [15].

Foruden alt det, som Mohmad Din havde vist mig, fandt jeg nogle dage senere (d. 16. april) på egen hånd øst for dansepladsen en lav høj godt en halv snes meter i diameter med en udhulet sten på sydsiden. Gruben var ca. en halv meter i diameter, og stenen selv noget større, men lille i forhold til de af Mohmad Din udpegede sten.

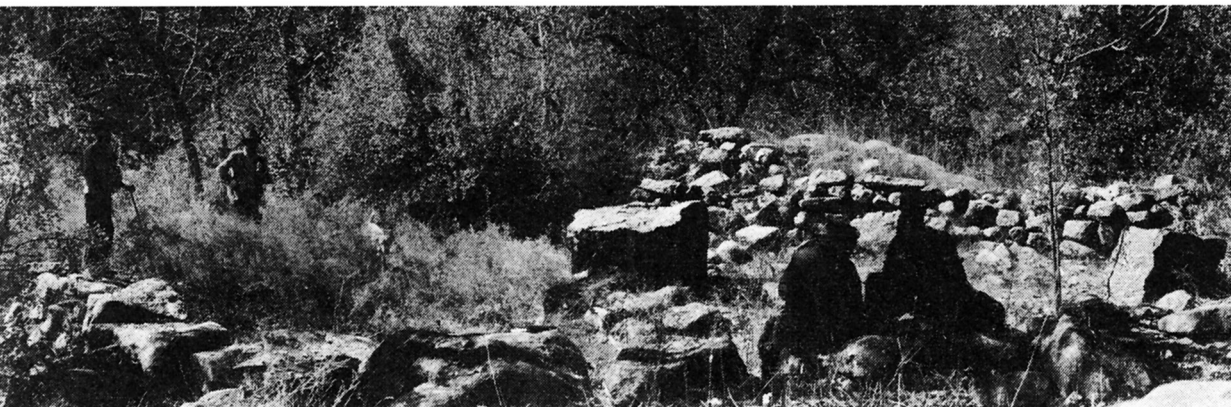

Fig. 11. Højen i *Indrakun* set fra øst. I højre halvdel af billedet ses de to kubiske offersten. Længst til venstre Lennart Edelberg og rigsantikvar Ahmad Ali Motamedi. (Klaus Ferdinand fot, 1953).
The mound in *Indrakun* viewed from the east. In the right-hand half of the picture are the two cubical offering stones. On the extreme left Lennart Edelberg and Director General of Antiquities Ahmad Ali Motamedi.

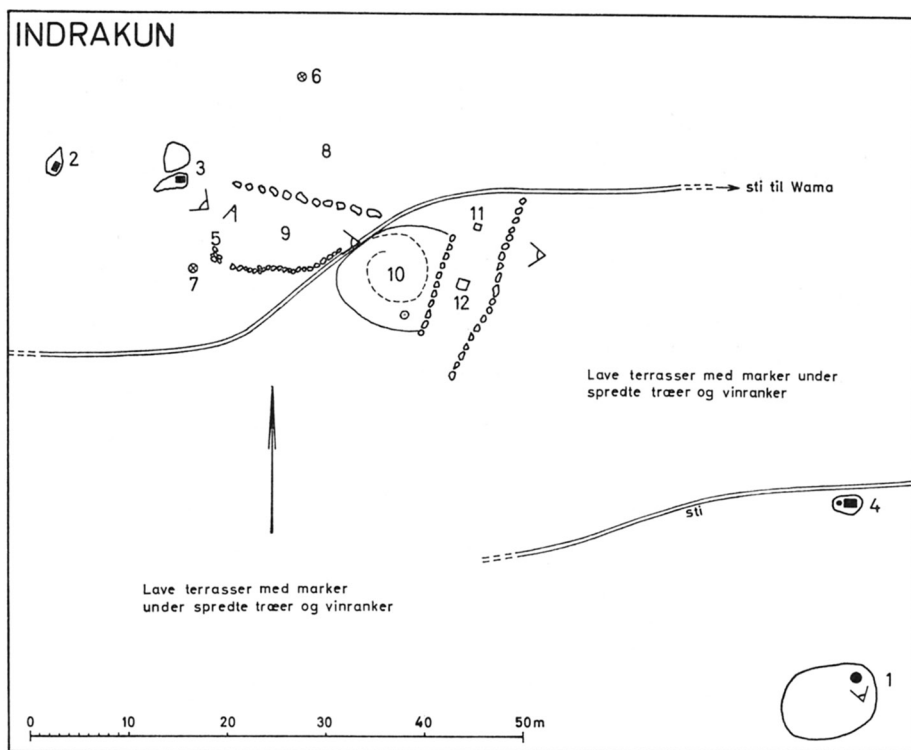
Endelig fandt jeg øst for højen og afgrænsende denne en næsten nord-syd gående stenrække og syv-otte meter længere mod øst endnu en stenrække parallel dermed. Imellem disse to stenrækker stod to kubiske sten, der ragede godt en meter op over jordsmonnet.

Mod syd afgrænses *Indrakun* af en næsten lodret kalkstensklippevæg. Klippevæggen er måske et par hundrede meter høj, og ved dens fod har vi bunden af den snævre *Aka-dal*. Det er almindeligt bekendt – har jeg siden erfaret – at den, der i kafirtiden forgreb sig på druerne, før druehøsten var indvarslet, blev kastet i dybet fra klippens rand.

Den april dag skyllede foråret som en flodbølge op gennem dalen, og haven, hvor jeg gik rundt alene, grønnedes på få timer. Vandet nede i *Pech-floden* steg voldsomt og larmede mere end nogensinde. Og *Paludan*, som havde været på fjeldtur den ganske dag, kunne om aftenen ved teltet fortælle, at den buldren, der havde runget mellem fjeldene dagen igennem, skyldtes lavinerne, som han havde set rulle ned fra de snedækkede tinder.

Fig. 12. Kort over *Indrakun*, *Wama's have*, *Pech-dalen*.

- 1 Sten med gæringskar og plads til mange drikkende.
- 2 Sten med gæringskar (*wāčkomar*).
- 3 Sten med gæringskar kun lidt hævet over jordsmonnet; her overhældtes *Indra's* træstatue med vin.
- 4 Druerperse.
- 5 Ruin af stenforhøjning ved eller på hvilken *Indra's* træstatue stod.
- 6 Levende enebærtræ (*Juniperus polycarpus*).
- 7 Stort, næsten dødt, enebærtræ kaldet *sukandā* (Klaus Ferdinand angiver *sokander*); i denne træstamme (eller muligvis i en pæl nærved – eller måske tre pæle, een for hver hovedklan i *Wama*) hængte kafirerne – såvidt vi forstod vore hjemmelmænd i *Wama* – ringe af mandelvidjer (mandel: *kuntakōnda*) op på træpløkke, der blev slået ind i stammen eller pælen(e) – formentlig een ring (*dāl*) for hver dræbt muselmand.
- 8 Plads til ceremoniel gedeslagtning.
- 9 Danseplads (*indr-tā*).
- 10 Høj, hvor man ifølge visse hjemmelmænd slagtede en oxer ved ceremonielle lejligheder; dens parterede kød henlagdes formentlig på stenrækken i østsiden af højen; det er dog også muligt,

at denne række kun benyttedes til partering af kødet fra de slagtede geder. – Den punkterede linie angiver en tilsyneladende opgang; på den sydlige del af højen ligger en mindre udhulet sten. 11 og 12 Kubiske sten, hvorpå man formodentlig henlagde offersmør.
 < Sted, hvorfra flere af de gengivne fotografier er taget.

NB. Det fremgår beklageligvis ikke af mine kortskitser, hvorvidt der er tale om to stier eller de to angivne stier rettelig burde sættes i forlængelse af hinanden i øst eller vest.

Map of Indrakun, Wama's garden, Pech valley.

1. Stone with fermenting vat and room for many drinkers.
 2. Stone with fermenting vat (*wäckomar*).
 3. Stone with fermenting vat only slightly raised above ground surface. Here wine was poured over the wooden statue of Indra.
 4. Vat for wine-press.
 5. Ruin of raised plinth by or upon which the wooden statue of Indra stood.
 6. Living juniper cedar (*Juniperus polycarpos*).
 7. Large, almost dead, juniper cedar called *sukandā* (Klaus Ferdinand records *sokander*); on the trunk of this tree (or perhaps on a post nearby—or possibly on three posts, one for each of the main clans of Wama) the Kafirs used to hang—so far as we could understand our informants in Wama—rings of almond withes (almond: *kuntakændə*) on wooden plugs hammered into the trunk or post(s)—presumably one ring (*dāl*) for every Muslim killed.
 8. Area for ceremonial goat slaughtering.
 9. Dancing-floor (*indr-iā*).
 10. Mound upon which, according to certain informants, an ox was slaughtered on ceremonial occasions; its flesh was cut up and probably placed on the row of stones on the eastern side of the mound. It is, however, also possible that this row was only used for the dividing up of the meat of the slaughtered goats.—The dotted line marks an apparent way up. On the southern part of the mound lies a fairly small hollowed stone.
 - 11 & 12. Cubical stones, on which offerings of butter were probably laid.
- < Place from which several of the published photographs were taken.

NB. My sketched plans unfortunately do not show whether there are two paths, or whether the two paths shown should rather be drawn as continuations of each other to east and west.

Fig. 13. Stenforhøjningen på dansepladsen i *Indrakun*, hvor Indra's træstøtte stod.
Til højre det hellige enebærtræ.

The stone mound on the dancing ground in *Indrakun*, where Indra's wooden pillar stood. To the right the sacred juniper cedar.

Da Klaus Ferdinand, Ahmad Ali Motamedi, Peter Rasmussen og jeg sammen besøgte den høstgule have fem år senere, omkring 1. nov. 1953, fik vi at vide, at det var selve *Indra's* træstatue, som havde stået ved stenforhøjningen, (fig. 12 (5)), og at det altså var denne statue, som blev overhældt med vin fra karret (3).

Endvidere oplyste vore hjemmelmænd, at kafirerne foruden geder også ofrede en ox, hvis kød udparteredes på højen (10), og på de kubiske sten (11 og 12) lagde de offergaver af smør.

IV

Drasletr

Den 23. september 1953 ankom vi til *Zhönchigal* midt på dagen [16].

Næste dag var druehøsten i fuld gang fra tidlig om morgenen, og det blev os meddelt, at den var blevet indvarslet aftenen før (den 23. september). Det var håndværkernes »oldermand« [17] som fra et tag – formodentlig moskeens tag i sin bydel [18] – havde ladet byen dette vide. Han hed det år *Shingruk*, og handlingen kaldtes *gara* og stillingen som udråber *garagar*. Handlingen ledsages af tromning – den aften efter sigende på *timiki*, en mindre tromme [19].

I vinhøsten [20] deltog både mænd og kvinder. Mændene gik tilvejs i de

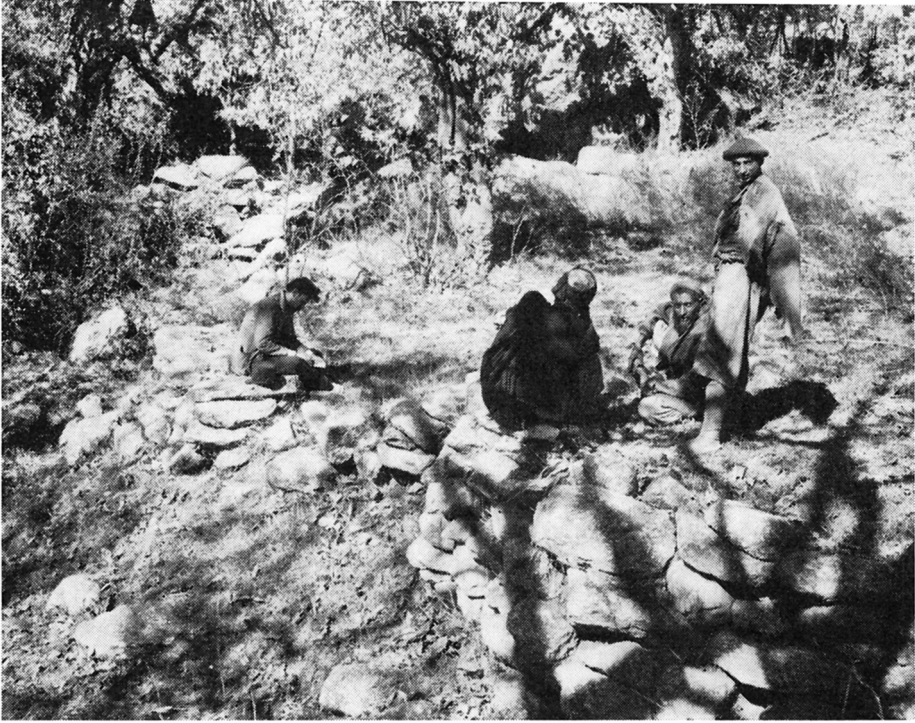

Fig. 14. Dansepladsen i *Indrakun*. Til venstre på pladsen sidder rigsantikvar Ahmad Ali Montamedi; med ryggen til en afghansk soldat, til højre to nuristanere. – Bag Motamedi ses stenforhøjningen, hvor Indra's træstøtte stod. (Klaus Ferdinand fot. 1953).

Dancing ground in *Indrakun*. On the left of the area the Director General of Antiquities, Ahmad Ali Motamedi, is sitting; with his back turned is an Afghan soldier, while two Nuristanis are on the right. Behind Motamedi the stone mound where Indra's wooden pillar stood.

træer, hvor vinrankerne snoede sig. De plukkede klaserne af og lagde dem i små flettede kurve, som med lange reb sænkedes ned til kvinderne. Kvinderne hældte indholdet af de små kurve forsigtigt over i deres egne store bærekurve og bar dem hjem til husene. Dru eklaserne er sammensat af næsten sorte druer, der sidder så tæt, at druerne tager form efter hverandre, og druerne selv er søde, men overordentlig forfriskende.

Den druehøst, vi oplevede, foregik i umiddelbar nærhed af Zhönchigal. Vore hjemmelmænd oplyste, at vinstokkene var plantet ind fra skoven, og man kunne i og for sig godt tænke sig, at noget lignende må gælde *Indrakun* ved Wama. Det er endvidere muligt, at druehøsten falder i to omgange [21], først af de fjernere stokke udenfor de dyrkede områder og derpå af de stokke, hvis ranker slynger sig fra træ til træ over markerne. Markerne i Nuristan ligger nemlig ofte under mere eller mindre spredte træer, der giver halvskygge og holder på luftfugtigheden.

Den måned, som druehøsten foregår i, kaldes i Zhönchigal for *Traskanəžreš-mas* (eller *Traskando*), og den 23. september må have været den 18. dag i

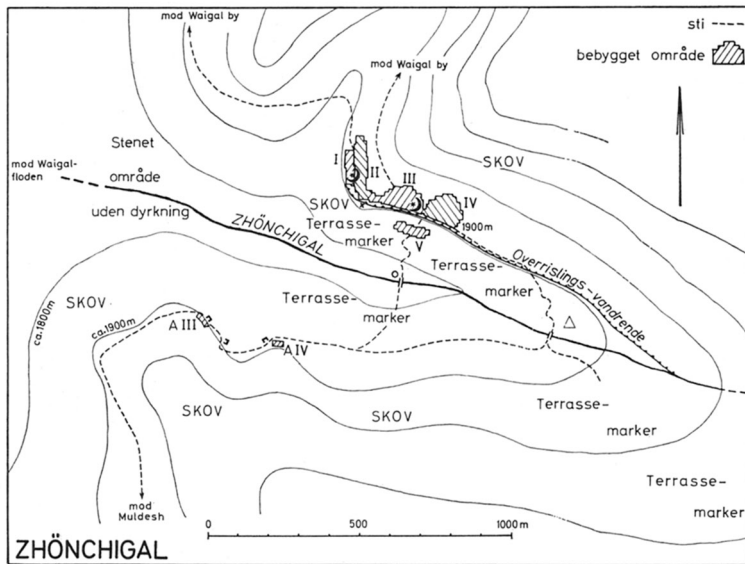

Fig. 15. Skitsekort over Zhönchigal og nærmeste omegn.

- I Abresh (håndværkerby).
- II Bydel for »klanen« Būž-deri (=Berimčem).
- III Bydel for »klanen« Let-deri.
- IV Bydel for »klanen« Žū-deri.
- V Nye husgrupper uvist for hvilke(n) klan(er).
- A III Gravplads for Let-deri (linien: Bīsika-deri (= Bīsǰoupezi)).
- A IV Gravplads for Žū-deri (linien: Latkū-deri); anden hjemmelsmand påstår, gravpladsen er blandet.
- × Gravmæle (næppe bevaret tempel) – 1954 med sadeltag, 1964 ruïn; kaldes tūb.
- *) Moskeer; den vestlige moske er fælles for Abresh og Būž-deri; stedet kaldes akundəli-tā; den østlige moské er, mig bekendt, fælles for Let-deri og Žū-deri.
- Skvatmølle, drevet af sidebæk.
- △ Taraskan-tā.
- Platform (kunə (?)=Waigal sa'gam).

Sketch of Zhönchigal and its environs.

- I. Abresh (the craftsmen's town).
- II. Town area of the "clan" Būž-deri (= Berimčem).
- III. Town area of the "clan" Let-deri.
- IV. Town area of the "clan" Žū-deri.
- V. New groups of houses (unknown of which clan or clans).
- A III. Cemetery for Let-deri (the line: Bīsika-deri (= Bīsǰoupezi)).
- A IV. Cemetery for Žū-deri (the line: Latkū-deri); another informant claims that the cemetery is mixed.
- × Burial monument (probably not a surviving temple)—in 1954 with saddle roof, in 1964 in ruins; called tūb.
- *) Mosques; the westernmost is common to Abresh and the Būž-deri; the place is called akundəli-tā; the easternmost is, so far as I know, common to the Let-deri and the Žū-deri.
- Horizontal mill, driven by a side-stream.
- △ Taraskan-tā
- Platform (kunə (?)=Waigal sa'gam).

Fig. 16. Indra's sten. Denne natursten kan minde om et af de gedskind, som man benytter til mælk og valle og tidligere til vin, idet de to tappe kunne svare til forlemmerne.

Indra's stone. This natural boulder brings to mind one of the goatskins used for milk and whey and in former times for wine, the two projections corresponding to the forelegs.

denne måned (se kalender-tavle, s. 172) [22]. Man begår næppe nogen fejl ved at antage, at der i ovennævnte månedsnavn skjuler sig gudenavnet *Taraskan* (se liste over lokalguder, s. 174).

Til støtte herfor tjener den oplysning fra hjemmelmænd i Zhönchigal, at man i denne måned kastede blod på træstatuen af Taraskan, hvis lille tempel med sadeltag stod ved det sted, der kaldes *Taraskan-tā*, i nærheden af broen sydøst for byen [23]. Man spørger uvilkårlig sig selv, om ikke gudeskikkelserne Indra og Taraskan modsvarer hinanden, da begge er genstand for ofringer i vinhøstmåned [24].

Men hvem bestemte nu, hvornår i måneden vinhøsten skulle tage sin begyndelse? Og hvem havde i det hele taget ansvaret for, at alt gik ordentligt til?

Med fare for at udtrykke mig så kortfattet, at jeg bliver unøjagtig, kan jeg sige, at en landsby i Kafiristan – og stadig med visse modifikationer i det nuværende Nuristan – regeres af en mindre gruppe »oldermænd« (Zhönchigal: *döstö*), hvoraf hver især har opnået sin værdighed – status – ved at give grandiose fester eller ved at udmærke sig på anden måde – i kafirtiden ved fx. at have slået et passende antal muselmænd ihjel [25] eller ved at have ladet sin vandmølle drive med mælk i stedet for med vand [26]. Disse oldermænd har den besluttende myndighed, mens bestemmelserne administreres af medlemmer af den forsamling, der i Zhönchigal og Waigal kaldes *urei* (samme navn som sølv og sølvpokalerne har; er der nogen forbindelse?). *Urei* er sammensat af

Fig. 17. Gæringskar nr. 3 i *Indrakun*. Ved randen af karret en lille pige. I kafirtiden tog man vin fra dette kar under ofringerne.

Fermenting vat no. 3 in *Indrakun*. On the edge of the vat a small girl. In the Kafir period wine was taken from this vat for offerings.

et vist antal medlemmer fra hver »klan« og vælges for en sommer ad gangen [27]. De fungerer som opsynsmænd eller politi i landsbyen og på agrene på den årstid, hvor mange kvinder og mænd en stor del af døgnet er borte fra hjemstedet.

Når druerne først må plukkes fra en bestemt dag, er det for at undgå tyveri, påstår nuristanerne [28].

Opsynet med druerne hørte under et *urei*-medlem, hvis »titel« var *undēr*. Vi har fra Wama hørt, hvilken hård straf, der i Kafiristan ramte den, som før indvarslingen af druehøsten forgreb sig på druerne overhovedet. Så hårdt går det ikke til i Nuristan, men alt i alt overholdes forbudet omhyggeligt. Hvis en eller anden stjæler af andres druer, idømmes han af *urei* en bøde, der retter sig efter tyvens status, en *malæk*, d. v. s. »en betydelig person«, skal måske bøde en ko, mens en dreng, der har rapset, skal af med en ost. Disse bøder tilfalder *urei*, som ikke får løn af landsbyen bortset fra, at landsbyen ved sæsonens slutning giver *urei*-medlemmerne en ko, hvis man synes, de har gjort deres sager godt. Denne ko nyder *urei*-medlemmerne i fællesskab. Man må i denne for-

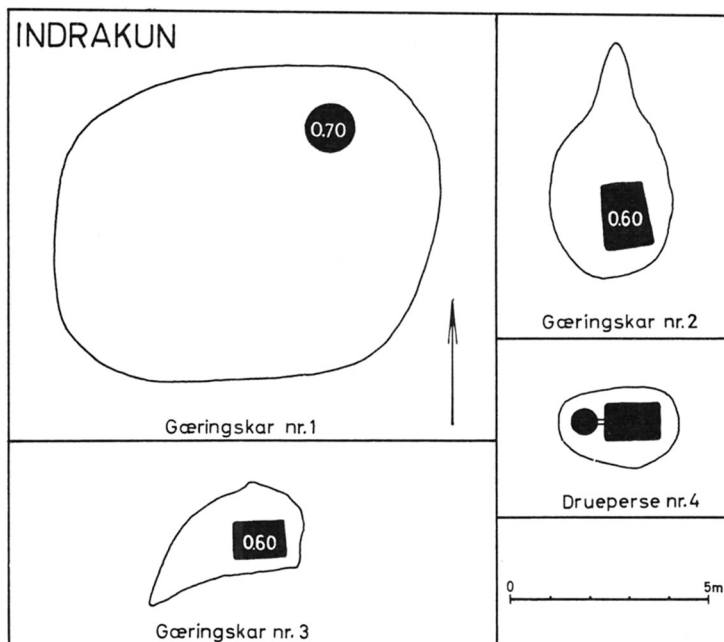

Fig. 18. Drueperse og gæringskar fra Indrakun. Hvide tal angiver dybder.
Grape-pressing and fermenting vats from Indrakun. White figures indicate depths.

bindelse tilføje, at der sommeren igennem modnes en hel række frugtsorter, og at de alle sikres gennem *urei*-medlemmernes opsyn [29].

I kafirtiden lavede man vin af druerne. Det skal jeg komme tilbage til i forbindelse med min omtale af, hvad litteraturen har at fortælle herom. Men hvad benytter man vindruerne til i det islamiserede Nuristan?

For det første spiser man en del druer friske; og dernæst har vi oplysning om, at man i den følgende måned ville lave eddike. Selv har jeg i byen *Weligal* smagt eddike i januar 1949. Eddike, som i Zhönchigal kaldes *šut*, giver man til den, der lider af »gul-sot« (*arida-duk*). Jeg skylder vel ikke-biologer blandt læserne den oplysning, at hvor man *har* eddike, har man *haft* vin! Men jeg kan sandfærdigt sige, at ingen i Nuristan har tilbudt mig vin, og jeg har aldrig set nuristansk vin. Derimod har Abdullah Wakil i Kushtos i januar 1949 budt mig pressede druer, som man havde tørret [30]. Rosiner har jeg aldrig set i Nuristan.

Jeg har ikke haft lejlighed til at foretage nogen kvantitativ bestemmelse over, hvor store mængder druer, man sankede til huse fx. i Zhönchigal. Derimod kunne man jo nok for Wama's vedkommende beregne, hvor store mængder druesaft man satte til gæring, *forudsat* at man ikke har ladet vin gære andre steder end i de tre gruber på de tre store sten i Indrakun. Gæringskar nr. 1 på kortet fig. 18 rummer i sin hulhed 840 liter, nr. 2 1330 liter og nr. 3 780 liter. Det giver i alt 2950 liter. Efter en ret troværdig oplysning er der i Wama i 1948 ca. 300 voksne mænd, hvilket ville give små 10 liter vin pr. familieover-

Kalendertavle

Zhönchigal

mās = måned	lokale oplysninger	kvæg på sæter ved
1. grōset-mās	8–10 husstande slagter i fælleskab en ged og fester i anledning af foråret; festen går på omgang	Ningalam (i egeskoven)
2. (ü)štüm-ger-mās	træer grønnnes	geder: Ningalam får og køer: Zhönchigal
3. wāšnalə	pløjning (snarere bearbejdning af jorden med trækspade)	do.
4. bidord	såning af sæd; 15. bidord = 23. maj 1954	alt kvæg: Ningalam (i cederskoven)
5. yā-ger	sæden fodhøj; ukrudt luges	Diwarei – Gawarei (i egeskoven)
6. zardō	mænd kommer fra sæteren med smør, og der er fest i hvert hus	Lōgal (over skovgrænsen)
7. ban-mās	folk går til sætrene gennem den grønne skov	Aserak (i fjeldmarken)
8. traskando el. traskənəžreš-mās	frugten modnes; smør bringes ned fra sæteren for 2. gang, og der er fest i hvert hus. I denne måned kastede kaffirerne blod på træstatuen af Taraskan	Togo (den højst beliggende sæter)
9. a'tau	alle kvægflokke kommer til Zhönchigal	Zhönchigal (i egeskoven)
10. jālūs	vinteren begynder	do.
11. premina-mās	sneen falder	Ningalam
12. yāšəkuriš-mās	sneen ligger nu så højt, at man holder fast i koens hale og går til dalen (?). Månednavnet skulle betyde »Bjørn æder dig«. Det egentlige månedsnavn opgives siden at være: pätpremina	do.

Månederne var på 30 dage hver. Gul Mohmad havde ikke sit kvæg opdelt i 2. og 3. måned. Karim Khan havde i 1. måned alt kvæg i Zhönchigal og delte derpå op som i listen.

Table of calendar

Zhönchigal

mās = month	local information	Flocks and herds on mountain pasture mentioned below:
1. grōset-mās	8–10 households in common kill a goat and celebrate by turns the arrival of spring	Ningalam (in the oak forest)
2. (ü)štüm-ger-mās	The oak trees turn green	Goats: Ningalam Sheep and cows: Zhönchigal
3. wāšnalə	Preparing of ground with traction spade	do.
4. bidord	Sowing; 15th of bidord = May 23rd, 1954	All cattle: Ningalam (in the cedar forest)
5. yā-ger	Corn foot high; fields weeded	Diwarei-Gawarei (in the oak forest)
6. zardō	Men come down from the mountain pastures with butter and feasts are held in every house	Lōgal (above the tree-line)
7. ban-mās	People go to the mountain pastures through the green forests	Aserak (in the treeless mountain pastures)
8. traskando or traskənəžreš-mās	The fruit is ripening; butter is brought down from the pastures for the second time, and every house makes a feast. In this month the Kafirs threw blood on the wooden statue of Taraskan	Togo (the pasture at the highest altitude)
9. a'tau	All flocks come to Zhönchigal	Zhönchigal (in the oak forest)
10. jālūs	Winter starts	do.
11. premina-mās	Snows falls	Ningalam
12. yāšəkuriš-mās	The snow is now so deep that one holds onto a cow's tail in going to the valley (?). The name of the month means: "Bear will eat you". The proper name of the month is later said to be: pätpremina	do.

Every month has 30 days. Gul Mohmad did not divide his stock in the 2nd and 3rd months. Karim Khan kept all his stock in Zhönchigal in the 1st month and later divided his flocks according to the table. (The table is to be regarded as a supplement to Lentz 1939).

Gude- og ånde verden i Zhönchigal

Navn	Gudebillede, funktion, ofringer etc.	Tilknyttet nedennævnte »klan«
Yamrai [24]	lodret stenhelle; skabte og ødelagde verden; ofring af 200 geder; Kushtegi i Parun (Kafiristans helligste landsby) kaldes Yamraidesh (desh = landsby)	
Prag'dē	mandsstatue af træ; modvirkede de skadelige virkninger af regn og sne på afgrøderne; ofring af geder	
Taraskan	ved stedet Taraskan-tā ved broen sydøst for byen stod hans træstatue med bue i den ene, bøsse i den anden hånd; hjalp i sygdom og fattigdom; ofring af blod om efteråret	Let-deri
Nada	stenstatue formet som mandsbuste; leder af »jinner« (arabisk/persisk for ånder) og forhindrer, at disse ødelægger afgrøder etc.; hvis en hvede-mark vantrives, påkalder ejeren Nada, som kommer ned om natten fra bjerget Drū-sa	Zū-deri
Ma'de	Nada's tjener	
Kašü	holder til på bjerget <i>Kaš'itūn</i> ved Waigal; på toppen skal der findes en stor rektangulær klippeblok, hvor kafirerne slagtede kvæg og ofrede blod	Büž-deri & bari (håndværkerne)
Sūči pari	»elverpige«, som viser vej i vanskeligt fjeld, fx. i Kaštūn el. Drū-sa	

Gods and spirits in Zhönchigal

Name	Idol, function, sacrifices etc.	Attached to the clan mentioned below
Yamrai [24]	Vertical slab; creator and destroyer of the World; sacrifices of 200 goats; Kushtegi in Parun—the religious centre of Kafiristan—is called Yamraidesh (desh = village).	
Prag ¹ dē	Wooden male statue; prevents the bad effects of rain and snow on the crops; goat sacrifices.	
Taraskan	In Kafir time his wooden statue was situated southeast of Zhönchigal; the place was called Taraskan-tā; the idol carried a bow in one hand, a gun in the other. He helped the sick and the poor and blood was sacrificed to him in the autumn.	Let-deri
Nada	Male stone bust; leader of “jins” (Arabic/Persian term for spirits) and prevents these from destroying the crops; if a field of wheat does not thrive the owner will invoke Nada who comes down from the mountain of Drū-sa at night.	Zū-deri
Ma ¹ de	The servant of Nada.	
Kašü	Resides on the mountain of <i>Kaš¹tūn</i> near Waigal; on the top there is said to be a big rectangular boulder where the Kafirs killed cattle, the blood of which they offered.	Büž-deri & the bari (artisans)
Sūčī pari	“Fairy” who shows the way in difficult mountain country e. g. Kaštun or Drū-sa.	

Fig. 19. Homayun Khan, søn af Haji Malæk, i sit fædrenehjem i Berimdesch, Waigal. Fra taget af dette hus indvarslede man druehøsten [18].

Homayun Khan, the son of Haji Malik, in his family house in Berimdesch, Waigal. It was from the roof of this house that the grape harvest was announced.

hovede (én mand kan have flere koner både i Kafiristan og i Nuristan). Set med vore velfærdsstatsøjne må kafirerne jo nærmest kaldes asketer; og hvis man skal stole på litteraturen, gemte man endda – som vi skal se af næste kapitel – vinen i årevis.

V

Vin & Soma

Blandt de ariske hyrdefolk forekom en berusende udødelighedsdrik, som i Rig-veda [31] kaldes *soma* – et navn, der også går på den plante, hvorfra man fremstiller drikken. Endelig blev Soma også opfattet som guddom.

Aurel Stein – og før ham Roth – har ment at kunne identificere *soma*-planten med rhabarber. Georg Morgenstierne har vist, hvorledes der sandsynligvis blandt nuristanerne den dag i dag lever et af de tilnavne, som veda-digterne benyttede om *soma*-planten. Det drejer sig om *kati*-ordet *cəwō* og *paruni*-ordet *ucapər*, der begge går på rhabarber og begge synes at nedstamme fra veda-

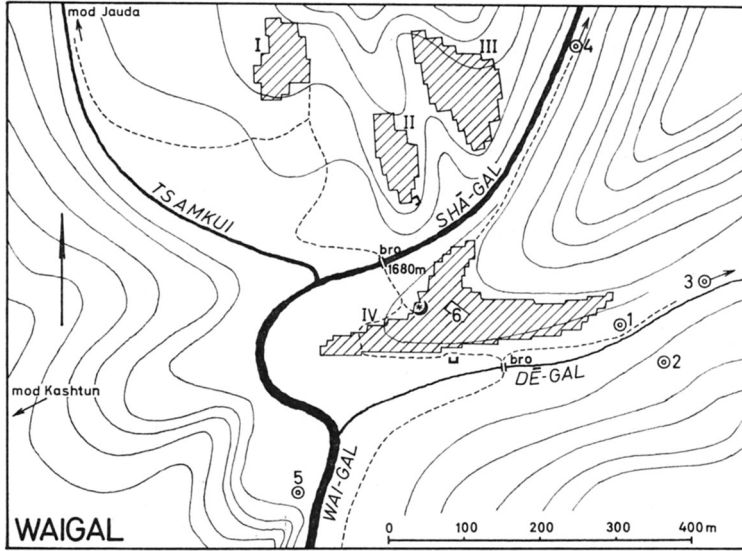

Fig. 20. Skitsekort over Waigal og nærmeste omegn.

Waramdesh (Øvre-by) bestående af:

- I Kandruk, 40 huse.
- II Chünesh, 20 huse.
- III Öly'ä (arabisk?), 200 huse, deraf 3 bari-huse (håndværkerhuse).

Berimdesh (Nedre-by, IV), 300 huse, deraf 9 bari-huse.

- 1 Dē-tā; her samledes man fra hele Kafiristan til ceremonielle slagtinger.
- 2 Ma'de-tā.
- 3 Taraskan-tā.
- 4 Yamarai-tā.
- 5 Düşhdi-tā (*odiüsi-tā*) ∴ menstruations- og barselshus.
- 6 Ager; åben plads i Nedre-by.

□ Platform (*sa'gām*).

*) Moské i Nedre-by; moské i Øvre-by ikke angivet.

Sketch-map of Waigal and environs.

Waramdesh (the upper town) consisting of:

- I Kandruk, 40 houses.
- II Chünesh, 20 houses.
- III Öly'ä (Arabic?), 200 houses, of which 3 are bari-houses (craftsmen's houses).

Berimdesh (the lower town, IV) with 300 houses, of which 9 are bari-houses.

- 1 Dē-tā; here people gathered from the whole of Kafiristan for ceremonial slaughterings.
- 2 Ma'de-tā.
- 3 Taraskan-tā.
- 4 Yamarai-tā.
- 5 Düşhdi-tā (*odiüsi-tā*) i. e. the menstruation and child-bearing house.
- 6 Ager; an open place in the lower town.

□ Platform (*sa'gām*).

*) Mosque in lower town; the mosque in the upper town is not shown.

Fig. 21. Mohamad Din ved Indra's vandingsrende. 13. maj 1948.
Mohamad Din at Indra's irrigation channel. 13th May 1948.

ordet *s'vātrá*, der betyder »det styrkende«. Af mælk og saften fra pressede rhabarberstilke skal man kunne fremstille en berusende drik, idet mælkesukkeret yder det nødvendige til gæringsprocessen [32]. Vi har dog ingen oplysninger om en sådan drik i Kafiristan eller Nuristan, selv om rhabarberplanten findes almindeligt på de nuristanske fjeldmarker omkring de højereliggende sæterhytter.

Blandt arierne var Indra nært forbundet med soma-drikken: Rigveda VIII, 48, har: »Oh, Soma, gid Du må glæde dig sammen med Indra«, og Rigveda I, 32, der indleder med: »Jeg vil lovprise Indras heltebedrifter . . .« synger snart efter: »Brunstig som Tyren begæred han Soma at drikke, i trende skåler tømte han saften« [32 a]. For den, der har vandret i *Indrakun*, Wamas have, giver sådanne strofer stof til eftertanke. Og når man har fulgt den for nuristanske for-

hold fremragende vandleddning, som Indra har indhugget i fjeldet for at føre vandet til sin have, undrer man sig ikke over senere i samme hymne at læse: »Vandenes hule var lukket; den åbnede Indra, da han sejrede over Vritra (☉: tørkedæmonen)«.

Anvendelsen af druevin i stedet for rhabarbervin i kafirenes ritual er måske – som Morgenstjerne siger – en fornyelse omend sandsynligvis af meget tidlig dato. Hvorlænge har man da fremstillet druevin i Kafiristan? Lad os spørge oldtidens forfattere og se, om vi får svar.

Fra før Alexander den Stores tid synes der intet at være bevaret i litteraturen om folk på disse kanter, og desværre er det også kun få og spredte brudstykker man har fra de historieskrivere, som selv deltog i hans felttog.

Det hjalp jo heller ikke på det, at Alexander lod sin medbragte historieskriver Kallisthenes [33] fængsle og måske dræbe – en begivenhed, som synes at have fundet sted nær Hindukush.

Først med Curtius Rufus (formodentlig omkring år 50 e. Kr.) og med Arrian (ca. år 100 e. Kr.) har vi sammenhængende beretninger, men de er jo rigtig nok ca. 400 år yngre, end de begivenheder, de skildrer.

Curtius Rufus skriver [34]: » . . . Da han (☉: Alexander) herpaa havde under-
tvunget et ubekendt Folkeslag, kom han til Byen Nysa. Af en Hændelse var Leiren slaaget paa et skovrigt Sted lige for Murene; Nattekulden angreb Folkene usædvanlig stærkt, og her var Brænde nok for Haanden at gjøre Ild med. Man hug altsaa løs paa Skoven, og stak Ild paa Træerne; Luen, som fik Næring, angreb Beboernes Gravsteder. Disse gamle Bygninger, som vare af *Cedertæ*, fængede let, og udbredte Luen til alle Sider . . . «

» . . . Endeligen, trættede af Beleiringens Uheld, overgave de (☉: indbyggerne) sig. De sagde, at deres Stad var anlagt af Fader Bacchus . . . Byen ligger ved Foden af et Bjerg, som Beboerne kalde Meros . . . En stor Mængde *Vedbænde* og *Viinranker* groe over alt paa Bierget, og her ere mange Kildevæld. Her er ogsaa Frugttræer af en forskiellig og sund Smag. Jorden frembringer af sig selv Frugter af den tilfældigvis nedlagte Sæd. *Laurbær-* og *Oliventræer*, og en vidtløftig Skov af vilde Træer, findes paa disse Klipper. «

Derpå går Curtius Rufus over til at omtale, hvorledes Alexanders soldater mere og mere gribes af kådhed, bekranser sig med *vedbend-* og *vinranker* og med kongens billigelse hengiver sig til frådseri og vin.

Arrian lader i sit værk [35] kong Akufis fra det belejrede Nysa tiltale Alexander således: » . . . Lad ogsaa denne Ting tjene dig til Bevis for vor Bys Grundlæggelse ved Dionysos, at *Vedbenden*, som ellers ikke vokser noget andet Sted i Indernes Land, vokser her hos os. « Og senere [36]: »Alexandros fik ogsaa Lyst til at se det Sted, hvor der, efter hvad Nysaierne med Stolthed sagde, fandtes visse Mindesmærker om Dionysos. Han begav sig da, fortæller man, til Bjerget Meros . . . og dér saa han, at Bjerget var fuldt af *Vedbend* og *Laurbær* og tæt beklædt med alskens andre skyggefulde Skovtræer, og at der var Lejlighed til Jagt dér paa alle Slags Vildt. Makedonerne blev glade ved at se *Vedbenden*, saasom de jo i lang Tid ikke havde set den (der var nemlig *ikke Vedbend* i Persernes Land, ikke engang dér, hvor de havde Vinstokke); og de lavede sig med stor Iver Kranse af den og bekransede sig dermed, som de stod og gik,

medens de sang Lovprisningssange til Dionysos og paakaldte Guden med hans forskellige Tilnavne. Dér ofrede da ogsaa Alexandros til Dionysos og holdt et overdaadigt Gilde sammen med sine Staldbroedre. Nogle har fremdeles i deres Skrifter fortalt følgende (hvis man da ellers ogsaa vil tro på dette), at mange af de højtstående Makedonere i hans Omgivelser, mens de var bekransede med *Vedbenden* og paakaldte Dionysos, blev besatte af Guden og fejrede hans Dyrkelse under Euoeraab og bakkhisk Sværmeri.«

I sit værk »Om Indien« skriver Arrian endelig [37]: ». . . Forud for Alexandros har dog efter et vidt udbredt Sagn ogsaa Dionysos gjort et Krigstog mod Inderne. . . . Hvad nu Dionysos og *hans* Tog angaar, foreligger der ogsaa et ikke lidet betydende Mindesmærke derom saavel i Byen Nysa som i Bjerget Merós og *Vedbenden*, som alene vokser paa dette Bjerg . . .«

Såvidt de gamle.

Der er i det foregående nævnt følgende planter:

1. *Vin* – om denne plante kan siges, at den i dag i dyrket form findes vidt udbredt i hele Persien og Afghanistan. I vild form har jeg fundet den i Nuristan og Luristan (Zagrosbjergene i Iran) – begge steder i forbindelse med skove af stedsegrøn eg: *Quercus Balout*.

2. *Vedbend* findes indenfor den afghanske nationalstat *kun* i Nuristan (Wama, Kurder, Waigaldalen). Som et kuriosum kan jeg anføre, at forfatteren til scholierne til Apollonios' Argonautertog, vers 904–907, skriver, at Kleitarchos – i forbindelse med sin omtale af Nysa – nævner, at en plante lig vedbend, som gror dér, kaldes »skindapsos« [38].

Jeg har til eventuel sammenligning samlet følgende lokale navne for vedbend i Nuristan: Wama: »prozə«; Zhönchigal: »pëzwah«; Kurder: »balašən«.

3. *Ceder* findes i Afghanistan kun i Nuristan og i Gardez-området i provinsen Junubi.

4. *Laurbær* kaldtes af grækerne *Daphne*. Det drejede sig rimeligvis om arten *D. Laureola* L. I Nuristan, det nærliggende Nijrao og i Baluchistan findes *D. angustifolia* (se ovenfor s. 161) [39].

5. *Oliven* findes i Nuristan i vild form og har næppe nogen større udbredelse uden for dette område. Men det bør bemærkes, at Rufus det pågældende sted blot skriver: »lauri baccaeque«, som næppe bør oversættes ved »laurbær og oliven«, men kun ved »laurbær« [40].

Det første sted, hvor en vestfra kommende i dag kan finde de omtalte planter samlet, er – såvidt min botaniske viden slår til – således Nuristan. Da vi ved, at Alexander var i Nysa, før han kom til Aornos, som er stedfæstet af Sir Aurel Stein som beliggende i Swat i det nordlige Vest-Pakistan, kan vi ud fra botaniske kriterier antage, at Nysa må have ligget i Kafiristans grænseegne.

Hertil kommer, at gravsteder de fleste steder i Afghanistan er underjordiske, men netop i Kafiristan lagde man de døde i firbenede kister af cedertræ, som hensattes på en gravplads uden for byen, og den dag i dag bygger man »huse« af cedertræ over gravstedet for fornemme folk i Wama og Waigaldalen (se fig. 22).

Fig. 22. Gravmæle ved Wama.
Burial monument at Wama.

Der synes således at være god mening i at tænke sig, at de folk, Alexander mødte ved »Merosbjerget«, kulturelt er kafirernes forfædre, og at vinkultus på dette sted altså går længere tilbage end til 326 f. Kr. Men derfor kan »Nysafolket«s *forfædre* jo godt have været soma-drikkere, og forbindelsen mellem Indra og den berusende drik synes vel nærmest at pege hen derpå.

Vi skal 17–1800 år op mod vor egen tid, før vi med Timur Lenk [41] og Babur atter hører om kafirernes vintilberedning; og først i 1815 læser vi hos Elphinstone om sølvpokalerne. Foruden det i indledningen citerede fortæller han, at en kafir-brud føres hjemmefra med sin bærekurv på ryggen; i den har faderen lagt frugter og valnødder tilberedt med honning samt – hvis hendes familie har råd til det – en sølvpokal [42].

Burnes påstår (1838), at disse sølvpokaler er krigsbytte [43], og for så vidt er der vel intet i vejen for, at kafirerne under deres evindelige indbyrdes kampe kan have hugget dem fra hinanden. Blot ville man vel så vente, at der havde været flest pokaler hos den stærkeste stamme i Kafiristan: Kamfolket i nedre Bashgal; men G. S. Robertson, som tilbragte et helt år (1890/91) i Kamdesh, så eller hørte tilsyneladende aldrig om sølvpokalerne. Man kan vel i øvrigt også dårligt tænke sig, at folk bosat i Wama eller Waigaldalen skulle kunne have røvet disse sager fra de omboende muslimer, som aldrig drak vin. Jeg tror derfor, at sølvpokalerne er hjemmegjorte, nærmere betegnet smedet af Kafiristans håndværkere, de såkaldte *bari*, og måske endda bari i Wama, Ashkun (?)

Fig. 23. Druepersning (efter Robertson 1896, s. 558). Sml. trækarene foran persen med fig. 24.

Grape-pressing (after Robertson 1896). Compare the wooden vessels in front of the press with Fig. 24.

og Waigal-dalen. De mønstre, man finder på nogle af exemplarerne, minder mig for øvrigt om det mønster, som man kan træffe på kafir-træskåle, nemlig en række lodrette tætsiddende snit, der begynder lidt neden for randen og derfra går i bund som mærkerne på en flinteblok efter de afslåede flækker.

På Burnes' tid – som på Alexanders – har kafirerne i øvrigt været sig deres vindrikning fuldt ud bevidst som noget særligt. En af hans kafir-hjemmelsmænd fortæller ham, at kafirerne føler broderskab med alle, der går med ringe og drikker vin [44].

I årene 1889 og 1890/91 opholdt G. S. Robertson sig som nævnt i Kafiristan, og han er den første, der offentliggør sine personlige førstehåndserfaringer i et større værk »The Kafirs of the Hindu Kush«. Han bliver samtidig den sidste vesterlænding, der besøger Kafiristan inden erobringen 1895/96. Hans bog er derfor hovedværket i al Kafiristan-forskning. Men sølvpokalerne kender han som omtalt ikke, med mindre visse blikskåle (»shallow tin bowls« [45]), som Robertson så vin blive budt om i, i virkeligheden har været pokaler af sølvblik.

Robertson er den eneste vesterlænding, som har set kafirer perse vin. Det skete i Bashgal-dalen i den lille landsby Bináram lidt syd for Kamdesh [46]. Persekarret var ikke så kunstfærdigt som eksemplaret i Indrakun, der jo som omtalt var udhugget i en enkelt klippeblok, som også rummede en mindre grube til at modtage druesaften. Ved Bináram var persekarret opbygget af større og mindre sten og mellemrummene fyldt ud med ler. Væggene var ca. 2½ fod høje, længden 5 fod og 6 tommer og bredden ca. 4 fod. Forneden i den ene ende af karret var et aftapningshul. Ud af hullet, som var stoppet med en håndfuld kviste, stak en tud eller rende af træ, som man satte trækar hen under. En kvinde tømte jævnt hen kurve med nyplukkede klaser ned i persekarret. En stor og kraftig mand blev af *ejeren* udset til at perse druerne og fik i den anledning sine fødder vasket forinden. Den udstrømmende druesaft blev med trækarrene øst tilbage i persekarret. Derpå blev saften fyldt på gedeskind ved hjælp

Fig. 24. Når det drejer sig om små mængder, persede kafirerne druerne i trækar, således som Amir Shah fra Berimdesch i Waigal viser det her. – Hans lille søn bærer sit hår efter gammel kafirmode. (Klaus Ferdinand fot. 1953).

When only small quantities of grapes were to be pressed the Kafirs used wooden vessels, as Amir Shah from Berimdesch in Waigal shows here. His little son wears his hair in the old Kafir fashion.

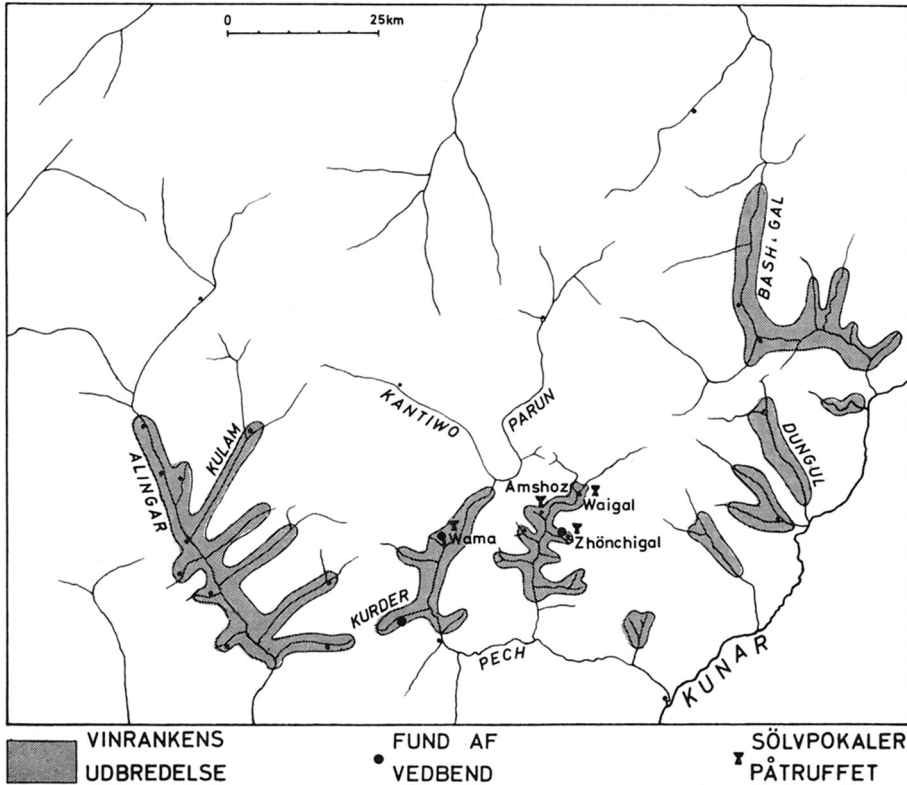

Fig. 25. Kort over udbredelse af vedbend og vinranker, samt fundsteder for sølvpokaler i Nuristan; for Alingar-områdets vedkommende støtter jeg mig udelukkende til Safar Gharzai's oplysninger om, hvor man fremstillede vin i kafirtiden.

Map showing the extension of ivy and vines, and the places of discovery of the silver cups in Nuristan; the map of the region of Alingar is based solely upon Safar Gharzai's information concerning the places where wine was produced in the Kafir period.

af en tragt af træ. Robertson angiver, at den søde druesaft i gedeskundene smager dejligt [47]. Men efter otte til ti dage bliver den sur ved gæringen og er så blevet til vin. Man siede ikke vinen, og væsken så uappetitlig ud. Kafirerne blæste altid i vinskålen, før de drak, måske for at fjerne skummet foran læberne. Vinen var tynd, men blev alligevel jævnlige spædt op med vand. Den vin, der fik lov at stå to-tre år, blev imidlertid klar og nu og da tydeligt stærkere. Robertson skriver, at nogle europæere synes godt om den sædvanlige kafirvin. Udtalelsen er mærkelig, for man har ikke hørt om nogen export af vin fra Kafiristan. Måske hentyder han med europæere til W. Lockharts militære mission 1885/86 som nåede Bashgal-dalen. I øvrigt gør Robertson opmærksom på, at han aldrig så nogen kafir fuld. – Endelig skriver Robertson, hvorledes man presser saften af det, der er tilbage i persekarret, ved at lægge det mellem sten og benytte en stang som vægtarm. Denne presse-rest tørres og

formes som små kager, som efter Robertson skulle smage højst ubehageligt. Men kafirerne satte pris på produktet og anså det for højst nærende. – Det må vel være det samme, som Abdullah bød mig i vinteren 1949 (se s. 171).

Ifølge Robertson blev vinen – ligesom honning, smør og korn – opbevaret i gedeskind. Det passer jo godt med Baburs erindringer [3]. Men når vin skulle nydes ved kafir-sammenkomster, blev den sat frem i store trækar, der kunne rumme adskillige gallons vin. Disse stod således, at man let kunne komme til at dyppe skåle og drikkekar ned i dem og lade dem gå rundt. Almindeligvis benyttede man skåle af valnødtræ, men som nævnt fandtes også »blik«-skåle, – hvad denne betegnelse så ellers dækker over.

De almindeligste lejligheder, ved hvilke man drak vin, synes efter Robertson så afgjort at være de sørge- og danse-fester, der blev afholdt i anledning af dødsfald, særlig når nogen var faldet i kamp. Der blev ved en sådan lejlighed i visse tilfælde lavet en figur af græs, der skulle repræsentere den døde. Denne figur blev bragt til danse-huset, og nu var tiden inde, hvor den afdødes slægtninge skulle byde vin og mad rundt, mens der blev grædt, holdt taler og danset [48].

En afghansk kilde fra 1894 [49] beretter om kafirernes vintilberedning, at »druesaften hældes i en stor krukke, som anbringes oven på gødning i 14 dage«. Dette lyder hensigtsmæssigt, da gæringsprocessen fremmes ved varmen fra gødningen.

Samme kilde omtaler, at kafirerne om vinteren inviterer hinanden til gilder med vindrikning, sang og dans, og at disse gilder kaldes *zabhank*.

Blandt moderne forfattere, som omtaler kafirernes vintilberedning, fortjener Safar Wakil Gharzai at blive lyttet til, fordi han selv er nuristaner [50]. Han skriver således, at kafirerne kunne lave trækar så store, at fem mand kunne stå i dem under persningen, og at både mænd og kvinder blev anvendt. De pågældende vaskede sig og iførte sig nye klæder under arbejdet. Forneden i persekarret var et særligt hul til aftapningen, og i dette hul anbragte man en plante ved navn *suma*, som ifølge Safar Wakil skulle være et kafirord. Druesaften anbragte man i lerkrukker, som man stillede i kælderetagen, og til potterne fastgjorde man låg.

Vinhøsten var ifølge Safar Wakil særlig festlig; – piger og drenge sang på omgang. Og både mænd og kvinder drak.

Hvis en kvinde fødte et barn under vinhøsten, blev én af vinkrukkerne kaldt med barnets navn, og indholdet af den krukke blev gemt til barnets bryllup.

Safar Wakil opregner hvilke byer, der laver vin. Efter hans liste er vintilberedning kendt så langt vestpå som i Anish i Alingar-dalstrøget.

Endelig nævner han sølvpokalerne, idet han anfører, at hver mand havde sin egen sølvpokal, og at brudens fader gav hende en pokal med på færden til brudgommens hus [51].

I modsætning til Safar Wakil har jeg fra Zhönchigal oplysning om, at kun de fremstående mænd (*döstö*) besad sølvpokaler, og at det betragtedes som en skam, om en kvinde drak deraf, men denne sidste oplysning kan jo være islamisk inspireret. Mine hjemmelmænd fortalte også, at håndværkerne *ikke* ejede sølvpokaler.

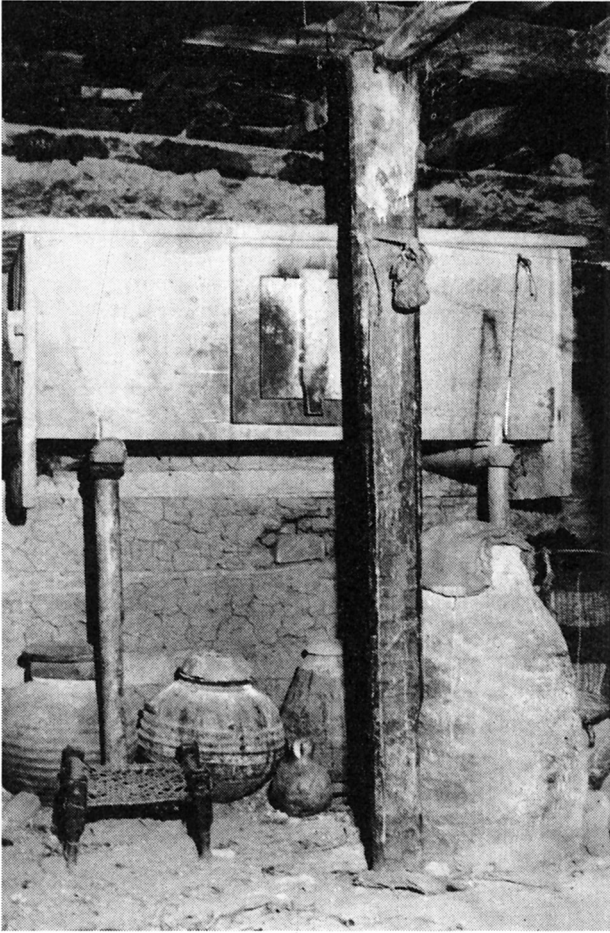

Fig. 26. Lerkrukker med træ- eller stendlåg, der i kafirtiden anvendtes til opbevaring af vin. Over krukkerne er en kiste anbragt, og forneden til højre en konisk kornbeholder opmuret af ler. Fra Amir Mohammads hus i Kushtos, august 1964.

Earthenware vessels with wooden or stone lids, used in the Kafir period for storing wine. A chest has been placed above the vessels, while at bottom right there is a conical corn bin built of clay. From Amir Mohammad's house in Kushtos, August 1964.

Under min opmåling af Amir Mohammads hus i Kushtos (Kestagrom) stødte jeg i kælderetagen på store lerkrukker af grov, men ypperlig keramik, som efter sigende har været anvendt til opbevaring af vin (se fig. 26). Det drejer sig formentlig om de krukker, som Safar Wakil hentyder til. På min forespørgsel hos Amir Mohammads svigersøn, Khan Mohammad, der stammer fra Bagelgrom, men er skolelærer i Kushtos, om der fandtes sølvpokaler blandt folk i denne egn af Kafiristan, svarede han, at de var sjældne og viste mig en udskåret træskål med tud som eksempel på, hvad man drak vinen af der på stedet.

Vi ser, hvorledes vi i kraft af udelukkelsesprincippet på ny ledes til at antage, at sølvpokalerne har Waigal dalstrøget – og måske Wama – som hjemsted. Det samme mener Robertson om den genstand, som skal omtales i sidste afsnit af min artikel, den nuristanske trefod.

Det vil af mange bemærkninger såvel i text som noter være fremgået, at vintilberedning og servering af vin var en privatsag i Kafiristan, ligesom vinstokkene er og var i privat eje, selv om druerne høstes samtidigt. Måske er forholdene i Indrakun dog en undtagelse fra denne regel, men vi har desværre forsømt at stille de rette spørgsmål og ved derfor intet sikkert derom.

Også sølvpokalerne har ifølge de litterære kilder og vore hjemmelmænd stedse været i privat eje, og det er næppe sandsynligt, at de har haft ceremoniel anvendelse i den tid, hvor Kafiristan har fundet omtale i den europæiske litteratur.

Når man alligevel fristes til at tale om en vin-kultus i Kafiristan, hænger det sammen med den utvivlsomme forbindelse, der har været mellem guderne – særlig Indra og Taraskan – og ofring af vin, og den store betydning, som nydelse af vin ved ceremonielle lejligheder har haft for kafirerne.

Fig. 27. Trefodsbord af typen *bāspē*, ∴ sammensmedet af 12 jernstænger [54], Muldesh 1964. – Trefoden kan også smedes af 9 stænger, idet de centralt rettede, bølgede dobbeltstænger erstattes med 3 lige stænger (*nūpē*). – Skålen, der er af træ, kaldes i Zhönchigal *dapelšēi*, i Wama *pe'ca*, og ifølge Morgenstjerne 1954 b blot *dap'el*.

Three-legged table of the type called *bāspē*, i. e. made of 12 iron bars welded together. The tripod can also be welded of 9 bars, the curving double bars pointing towards the centre being replaced by 3 straight bars (*nūpē*). – The bowl, made of wood, is called in Zhönchigal *dapelšēi*, in Wama *pe'ca*, and according to Morgenstjerne 1954 b merely *dap'el*.

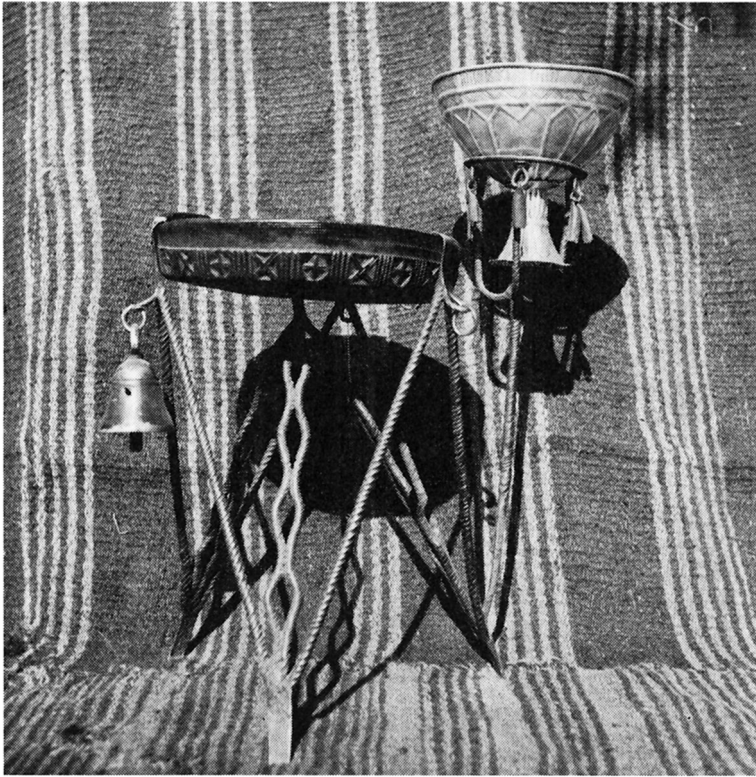

Fig. 28. Trefodsbord fra Zhönchigal (Forhistorisk Museum, E. A. nr. 99/46).
Three-legged table from Zhönchigal.

VI

Trap'ei

Ganderik hed en gammel kone, som kom til vort telt i Zhönchigal. Ganderik var ensom; alle hendes nærmeste var døde, men hun boede centralt i Zhönchigal. Dog ikke i eget hus; hun havde det vistnok til låns, men jeg fik lov at opholde mig hos hende i timevis og fik derved lejlighed til at opmåle huset. Under en sådan opmåling opdager man mange genstande. Bagest i det firesøjlede opholdsrum (*ama*) fandt jeg i mørket en »horn«stol og et trefodsbord (*trap'ei*). Begge dele tilhørte husets ejer, som jeg dog aldrig traf [52].

Nuristans »horn«stole er et emne for sig. Her kan blot i korthed siges, at Nuristans stole omfatter firbenede taburetter uden ryglæn og de såkaldte »horn«stole, hvor et, to eller tre af de fire ben fortsætter op over sædet og dér danner eller indgår i et ryglæn. I kafir-tiden kunne enhver sidde på stole indendørs. Men kun de, der havde opnået høj rang og i tilslutning dertil havde givet overdådige fester – således som jeg har omtalt det i kapitlet om druehøsten – kunne

tillade sig at sidde på stole udendørs [53], og stole med ryglæn var såvel inde som ude kun for sådanne folk af stand.

Trefodsbordet i Ganderiks hus havde et ejendommeligt sidestativ. Trefodsborde som sådanne er almindelige i Waigal og Pech-dalen, og de findes også udbredt til Bashgal [54]; men trefodsborde med *sidestativ* er sjældne. Måske havde jeg i virkeligheden indtil da kun set ét exemplar, nemlig det, der findes på Kabulmuseet. Hverken på museet eller andetsteds blandt forskere kendte man betydningen af sidestativet. Jeg spurgte nu mine *nuristanske* venner, om de vidste besked. Svaret lød, at dér havde sølvpokalen sin plads.

Hornstol, trefod og sølvpokal – tre fornemme elementer inden for kafirkulturen i Hindu-kush – fandt herved bogstaveligt talt sammen for øjnene af

Fig. 29. "Horn" stol fra Zhönchigal (Forhistorisk Museum, E. A. nr. 99-51).

A "horn" chair from Zhönchigal.

mig og gav mig et levende indtryk af, hvad de synlige beviser på høj social status betød for kafirerne.

Samtidig var disse genstande et udtryk for kafir-håndværkerstandens dygtighed, således som den også viste sig i den gamle keramik, de store kugleformede gæringskrukker – og fremfor alt i det pragtfulde udskårne træværk i husene. Kafiristans bygningskunst med sine rige skæringer, der ofte henter deres motiv fra kafir-tidens mytologi, er imidlertid langt fra en saga blott. Nuristans håndværkere mestrer stadig deres kunst på dette felt.

Men den ældgamle vin-kultus i Hindu-kush tålte ikke Islams lys.

KORT OVER NURISTAN

(Indlagt bagest i bindet)

I.

Grundlaget for det kartografiske arbejde har været egne observationer – herunder kompaspejlinger – og stereoskopiske luftfotografier i 1:250.000 og 1:25.000, som det afghanske mine- og industriministerium velvilligst stillede til min rådighed i august 1964.

Jeg har især kunnet drage nytte af luftfotografierne over dalstrøg, som jeg kendte godt fra egne ophold, nemlig Parun-Kantiwo-Pech, Waigal, Netshingal og nedre Bashgal; men også fotografierne fra øvre Bashgal- og Skorigul-dalstrøgene, hvor jeg ikke selv har været, har haft stor betydning for nøjagtigheden.

De stiplede linier på tværs af Bashgal, Pech og Kushkau angiver, at de ovenfor liggende dræningsområder er tegnet på grundlag af luftfotos i 1:250.000. En undtagelse herfra danner dog de små bifloder, hvis munding er angivet med stiplede linie; de er afsat efter observationer i terrænet.

I det sydlige Waigal-område har professor Georg Morgenstiernes kortskitser været mig til nytte. I det vestlige Nuristan har jeg draget fordel af Schuyler Jones' skitser fra Titin og Malil og iøvrigt måttet forlade mig på tidligere publiceret materiale fra den tyske expedition i 1935 (*Deutsche im Hindukusch* 1937) og fra Thesiger's rejse i 1956 (*Thesiger* 1957).

II.

Navnestoffet stammer fra egne indsamlinger suppleret og konfereret med navnestoffet hos Morgenstierne 1954 b – og hos Lentz i *Deutsche im Hindukusch* 1937. Når de forskellige byer og lokaliteter i Nuristan skal navngives på et kort, kan der vælges mellem følgende muligheder: 1. det lokalt anvendte navn. 2. det navn, som en eller anden nuristansk stamme anvender på lokaliteter uden for sit eget område. 3. navnet på pashtu. 4. navnet på persisk. I Waigal-området har jeg anvendt de lokale navne, da de fleste steder i dette område, hvor kun få forskere har rejst, endnu ikke har fundet større omtale i litteraturen – med andre ord: der er endnu ikke skabt nogen fast, skriftlig tradition for anden navngivning. – I de andre dalstrøg er jeg meget inkonsekvent, fordi der her allerede er skabt litterær tradition for at anvende ikke-lokale navne af forskellig herkomst.

III.

Der dannes stadig nye bebyggelser i Nuristan i forbindelse med bygning af terrasser til nye marker. Islamabad som betegnelse for den landsby, der blev bygget i stedet for den ved erobringen ødelagte Muldesh, er eksempel på et

navn, der har vanskeligt ved at vinde hævd. Ved det oprindelige Muldesh (Muldesh I) er der nu et lille regeringskontor.

Fremtidens rejsende vil formodentlig se sig nødsaget til at flytte noget om på sæternavnene, efterhånden som sætrenes beliggenhed bliver nøjagtigt fastslået.

Der er grund til at gøre opmærksom på, at der *ikke* findes områder med evig sne i Nuristan således som ellers ofte angivet. Kashmund er på de fleste kort fejlagtigt angivet ca. 1000 meter for lavt. Robertson 1896 kommer formodentlig sandheden langt nærmere med sin angivelse på 13.900 eng. fod, men mine observationer tyder på endnu større højde (4500 m).

MAP OF NURISTAN

(Inserted at the end of the volume)

The basis of my work has been my own observations in the territory including compass bearings and studies of stereoscopic air photographs (Scale 1:250,000 and 1:25,000), kindly placed at my disposal in August 1964 by the Afghan Ministry of Mines and Industries.

I found most useful the air photographs from valleys with which I had become familiar when I visited them myself, viz. Parun-Kantiwo-Pech, Waigal, Netshingal, and Lower Bashgal. But the photographs from the valleys of Upper Bashgal and Skorigul, which I have not visited personally, have also been of the greatest importance to the preciseness of the map.

The three dotted lines crossing the Bashgal, Pech and Kushkau rivers denote that the areas of drainage beyond have been drawn on the basis of air photographs scale 1:250,000. An exception to this, however, are the small tributaries whose mouths have been marked by dotted lines; they have been drawn according to my own observations.

For Southern Waigal I have availed myself of sketches kindly placed at my disposal by Professor Georg Morgenstierne, who travelled up to Kegal in 1949. For Western Nuristan I have found Schuyler Jones's sketches from Titin and Malil most useful and have otherwise had to rely on material published earlier from the German expedition in 1935 (Deutsche im Hindukusch, Berlin 1937) and from Thesiger's journey in 1956 (Thesiger, W., A Journey in Nuristan. The Geogr. Journ., London 1957).

The source of place-names has mainly been my own collections, supplemented by and compared with names as found in Morgenstierne (Morgenstierne, G., The Waigali Language, Oslo 1954, the map p. 258 and the index of geographical names p. 320–323) and in Lentz (Deutsche im Hindukusch 1937). When individual villages and localities are to be named on a map like this, one of the following alternatives may be used: (1) the name used locally, (2) the name used by some Nuristani tribe for localities outside its own territory, (3) the Pashtu version, (4) the Persian version. In the Waigal area I have used local forms, as few of these places, in a region visited by only a very limited number of explorers, have been mentioned to any noticeable degree in the records—in other words: so far there is no other fixed, written tradition. In the other valleys I have been less consistent because in literature dealing with these a tradition has already been created for using non-local names of varying origin.

New settlements are continually made in Nuristan in connection with the construction of terraces for new fields. *Islamabad* as a name for the village that was built instead of *Muldesh*, destroyed during the conquest, is an example of a name which is not easily accepted. At the original Muldesh (Muldesh I) there is now a small government office.

Future explorers will probably have to move the names of the mountain pastures a little as the exact position of these is gradually determined.

Attention is drawn to the fact that there are *no* areas with perpetual snow in Nuristan although this is often asserted.

On most maps *Kashmund* is put with an altitude approximately 1000 metres too low. Robertson (Robertson, Sir George S., The Kafirs of the Hindu Kush, London 1896) seems to be nearer to the truth when he argues 13,900 feet. The height argued by me was established by means of bearings taken from a place near Wama whose altitude was known to me.

Silver Cups of Nuristan

“So prevalent is the use of wine among them, that every Kafir has a “khig”, or leathern bottle of wine about his neck; they drink wine instead of water.”

The Grand Mogul Zehir-ed-Din Muhammed
Babur A. H. 920 – A. D. 1514.

I

Nuristan is a fairly well-defined ethnic area in the Hindukush in northeastern Afghanistan. Nuristan means the Land of Light, and the name refers to the bringing of the light of Islam to the heathen population after the Amir of Afghanistan Abdur Rahman had conquered the country in the winter of 1895/96. Previously the surrounding Muslim peoples had called the area Kafiristan, the Land of the Heathen, and this name is still generally used in the scientific literature.

The English statesman Mountstuart Elphinstone published in 1815 his famous work “An Account of the Kingdom of Caubul”, in which he gives the first careful description of Kafiristan, remarkable for its accuracy in view of the fact that the author had to base his description on second-hand reports. He writes herein that the Kafirs “were celebrated for their beauty and their European complexion, worshipped idols, drank wine in silver cups or vases, used chairs and tables, and spoke a language unknown to their neighbours”.

Elphinstone goes into greater detail elsewhere in his description: “They all, of both sexes, drink wine to great excess: they have three kinds, red, white, and dark-coloured, besides a sort of the consistence of a jelly, and very strong. They drink wine, both pure and diluted, out of large silver cups, which are the most precious of their possessions. They drink during their meals, and are elevated, but not made quarrelsome, by this indulgence.”

II—*Urei*

These silver cups had never been seen by Europeans. During a visit in 1948 to the garden Indrakun near the village of Wama I learned that the Kafirs used to assemble after the grape harvest around fermenting vats cut in large rocks, and to drink the newly fermented wine from silver cups.

But it was not until 1953 that I succeeded in seeing two specimens in the village of Zhönchigal (*urei* I and II). They were apparently held in high honour, and I made no attempt to acquire them.

In 1954 I heard that in certain places in the Waigal valley area silver cups were being cut up for bracelets. Urged on by this knowledge I acquired two specimens that same year in Amshoz (*urei* III and IV).

Finally I bought a cup (*urei* V) in Zhönchigal in 1964 and presented it to the Kabul Museum.

III—*Indrakun*

On a natural terrace, 150 acres in extent, southwest of Wama lies the garden of Indrakun mentioned above. The garden is sacred to Indra, who established it, and built an irrigation channel which brings water for its use. It was also Indra who had planted the sacred juniper cedar (*Juniperus polycarpus* C. Koch), bringing it from the mountain pasture of Surmeia.

The vines extend from fruit-tree to fruit-tree, and the penalty for plucking the grapes before the harvest was publicly proclaimed was that the offender was cast down from a vertical cliff that forms the edge of the garden towards the Aka valley.

See too the text attached to the map of the garden.

IV—*Drasletr*

To this day the grape harvest is still preceded by a public preliminary, and it is still punishable to pluck grapes—even ones own—before this commencing ceremony. It is the “alderman” of the craftsmen who the previous evening proclaims from the roof of the

mosque or some other prominent place in the village that the harvest may begin the following day.

In Zhönchigal the month of the grape harvest is called Taraskando, and this name is clearly associated with the god Taraskan, who corresponds to Indra.

Until the beginning of the grape harvest specially selected members of the community—called *urei*—keep watch to ensure that none steals grapes.

The grapes are nowadays eaten fresh, while a substance is also met with consisting of dried and pressed grapes. This substance was also known in heathen times, whereas raisins are, and were, unknown in Nuristan.

V—Wine and Soma

Among the Aryan pastoralists was found an intoxicating immortality-drink which is called in the Rigveda *soma*—a name also applied to the plant from which the drink was made. *Soma* was moreover regarded as a divinity.

Aurel Stein—and Roth before him—considered that the *soma*-plant could be identified as rhubarb. Georg Morgenstierne has shown how one of the epithets which the Veda epics used of the *soma* plant probably survives to this day among the people of Nuristan. This is the *kati* word *cəwō* and the *paruni* word *ucapər*, both of which mean rhubarb and both of which appear to be derived from the Veda word *s'vātrā*, meaning "invigorating". It is said to be possible to produce an intoxicating drink from milk and the juice of pressed rhubarb stalks, the milk-sugar providing the necessary ingredient for the fermenting process. We have, however, no record of such a drink in Kafiristan or Nuristan, although the rhubarb plant is commonly found on the Nuristani mountain pastures around the higher chalets.

Among the Aryans Indra was closely associated with the *soma*: Rigveda VIII, 48 reads: "O Soma, may you rejoice together with Indra", and Rigveda I, 32, commencing with: "I will praise the heroic deeds of Indra . . .", goes on to say: "Rutting like a bull he demanded *soma* to drink; three bowls full he emptied the juice." Such lines give food for speculation to one who has wandered in *Indrakun*, Wama's garden. And when one has traced the watercourse, superb by Nuristani standards, which Indra carved out of the mountain-side to lead water to his garden, one is not surprised, later in the hymn, to read: "The hole of the waters was closed; this Indra opened, when he conquered Vritra" (he drought-demon).

The use of grape wine instead of rhubarb wine in the ritual of the Kafirs may—as Morgenstierne says—be an innovation, though possibly a quite early one. For how long, then, has grape wine been produced in Kafiristan? Let us ask the ancient writers, and see if we receive an answer.

From before the time of Alexander the Great nothing appears to have survived in literature concerning the peoples of these regions, and unfortunately only few and scattered fragments remain of the works of the historians who themselves took part in his campaign.

Nor does it help, that Alexander caused his official historian, Kallisthenes, who accompanied him, to be imprisoned, and perhaps executed—an event which appears to have taken place near the Hindukush.

Not until Curtius Rufus (probably about A.D. 50) and Arrian (about A.D. 100) have we narratives, and they are a good 300 years later than the events they describe.

Curtius Rufus writes: ". . . When he (Alexander) thereafter had conquered an unknown people, he came to the city of Nysa. By chance the camp was pitched in a wooded area close by the walls. The cold of the night attacked the men unusually severely, and here there was fuel enough to hand with which to make fire. So they forthwith made inroads on the forest and set alight to the trees; and the fire, thus nourished, attacked the burial places of the inhabitants. These ancient buildings, being made of *cedar wood*, easily caught fire and the fire spread to all sides . . ."

". . . Finally, tiring of the misfortunes of the siege, they (the inhabitants) surrendered. They said that their city had been founded by Father Bacchus . . . The city lies at the foot of a mountain, which the inhabitants called Meros . . . A large quantity of *ivy* and *vines* grows everywhere on the mountain, and here are many springs. Here are also fruit-trees of

varied and nourishing taste, the earth of itself producing fruit from chance-planted seed. *Laurel* and *olive* trees, and an extensive forest of wild trees, are found on these cliffs.”

Curtius Rufus goes on to tell how Alexander’s soldiers become gradually more and more frivolous, garland themselves with *ivy* and *vines*, and with the king’s approval abandon themselves to feasting and wine.

Arrian, in his book, causes King Akufis from the besieged Nysa to address Alexander as follows: “. . . Let this thing too serve you as a proof that our city was founded by Dionysos, that *ivy*, which grows no other place in the land of the Indians, grows here among us.” And later: “Alexander was also desirous of seeing the place where there were, according to the proud boast of the men of Nysa, certain memorials of Dionysos. He therefore went, it is said, to the mountain of Meros . . . and there he saw that the mountain was full of *ivy* and *laurel*, and thickly clothed with many other kinds of shady forest trees, and that there was possibility there for hunting of all kinds of game. The Macedonians were glad when they saw the *ivy*, for they had not seen it for a long time (for there was *no ivy* in the land of the Persians, not even there where they had vines); and they eagerly made garlands of it and garlanded themselves on the spot, while they sang hymns in praise of Dionysos and called upon the god by his various epithets. There, too, Alexander sacrificed to Dionysos and held a sumptuous banquet together with his boon companions. Some authorities have even told in their writings (if one can believe them) that many of the most prominent of the Macedonians in his following, while crowned with *ivy* and calling upon Dionysos, became possessed by the god and celebrated his worship with cries of Evoi and Bacchic frenzies.”

In his work “Concerning India” Arrian writes finally: “. . . According to a widespread legend Dionysos also, before Alexander, campaigned against the people of India . . . As regards Dionysos and *his* campaign, there exists a monument of no little importance to this both in the city of Nysa and on the mountain of Meros, and in the *ivy* which grows only on that mountain . . .”

Thus the ancients.

In the passages here quoted the following plants are mentioned:

1. *Vine*—concerning which it can be said that in its cultivated form it is today found extensively throughout the whole of Persia and Afghanistan. In its wild form I have found it in Nuristan and Luristan (the Zagros mountains in Iran)—in both regions associated with woods of evergreen oak, *Quercus Balout*.

2. *Ivy* is found within the frontiers of Afghanistan *only* in Nuristan (Wama, Kurder, the Waigal valley). As a curiosity I may add that the author of the commentaries to Apollonios’s *Argonautica*, verses 904–907, writes that Kleitarchos—in connection with his description of Nysa—mentions that a plant resembling *ivy*, which grows there, is called “skindapsos.” For possible use in comparison I have collected the following local names for *ivy* in Nuristan: Wama: “prozə”; Zhönchigal: “pëzwah”; Kurder: “balašön.”

3. *Cedar* is found within Afghanistan *only* in Nuristan and in the Gardez region in the province of Junubi.

4. *Laurel* was called *Daphne* by the Greeks. It was probably of the species *D. Laureola* L. In Nuristan, the neighbouring Nijrao and in Baluchistan the species *D. Augustifolia* is found.

5. *Olive* is found in its wild form in Nuristan and is probably not widespread outside that region. However, it should be noted that in the text quoted Rufus merely writes “lauri baccaeque”, which should probably not be translated “laurel and olive” but “laurels” only.

Thus the first region where a traveller from the west can find all the plants mentioned together is—so far as my botanical knowledge goes—Nuristan. As we know that Alexander was in Nysa before he came to Aornos, which has been identified by Sir Aurel Stein as situated in Swat in the northern part of West-Pakistan, we may assume from the botanical criteria that Nysa must have lain in the border area of Kafiristan.

To this may be added that over the greater part of Afghanistan burial places are underground, but precisely in Kafiristan the dead were laid in four-legged coffins of cedar-wood

which were set up in cemeteries outside the towns, and to this day "houses" of cedar are built above the burial places of prominent people in Wama and the Waigal valley (fig. 22).

There thus appears to be good reason to believe that the people whom Alexander met with at the "mountain of Meros" were the cultural forefathers of the Kafirs, and that the wine-cult there thus goes back to before 326 B.C. But the *forefathers* of the "people of Nysa" may well have been soma-drinkers, and the connection between Indra and that intoxicating drink would seem almost to point in that direction.

17-1800 years were to pass before, with Tamerlane and Babur, we again hear of the Kafirs' wine production; and it is not until 1815 that we read in Elphinstone of the silver cups. In addition to the account mentioned earlier he also relates that a Kafir bride is "led out with a basket on her back containing fruits and walnuts prepared with honey, and (if the family can afford it) a silver cup".

Burnes claims (1838) that these silver cups are trophies of their spoil in war, and for that matter there is presumably nothing to prevent the Kafirs, during their continual internal warfare, from having plundered them from each other. One would, however, in that case have expected that the greatest number of cups would have been found among the strongest tribe in Kafiristan, the Kam people in lower Bashgal; but G. S. Robertson, who spent a whole year (1890-91) in Kamdesh, apparently never saw nor heard of the silver cups. Nor is it easy to imagine how people living in Wama or the Waigal valley could have taken such objects as plunder from the surrounding Muslims, who never drank wine. I am therefore of the opinion that the silver cups were homemade, wrought by the craftsmen of Kafiristan, the so-called *bari*, and possibly only by *bari* in Wama, Ashkun (?) and the Waigal valley.

In Burnes's day—as in Alexander's—the Kafirs were fully conscious that their wine-drinking was something distinctive. One of his Kafir informants assured him that his tribe looked upon all as brothers, who wore ringlets and drank wine.

In the years 1889 and 1890-91 G. S. Robertson, as told above, lived in Kafiristan, and he was the first to publish personal first-hand experiences in his large work "The Kafirs of the Hindu Kush." He was at the same time the last westener to visit Kafiristan before its conquest in 1895-96. His book is therefore the main authority in all Kafiristan research. But, as said above, he knows nothing of the silver cups. Unless indeed certain "shallow tin bowls", which Robertson saw wine being served in, can in reality have been cups of sheet silver.

Robertson is the only westener who has seen the Kafirs press grapes for wine. It occurred in the Bashgal valley in the little village of Bináram a little to the south of Kamdesh. The pressing vat was not so elaborate as the one in Indrakun, which, as we have described, was carved from a single block of stone which also contained a smaller vat to receive the grape-juice. At Bináram the pressing vat was built up of large and small stones, with the interstices filled with clay. The walls were about 2½ feet high, and the vat measured 5½ by 4 feet. At one end of the vat, at the bottom, there was a tapping hole, which was blocked with a handful of twigs and from which projected a spout or gutter of wood, below which wooden vessels were set. A woman emptied at intervals baskets of freshly plucked grapes into the pressing vat. A large and powerful man had been selected by the *owner* to press the grapes and with that in view had his feet washed first. The grape-juice which flowed from the vat was poured back into the vat by means of the wooden vessels, and was thereafter poured into goatskins by means of a wooden funnel. Robertson mentions that the sweet grape-juice in the goatskins tasted excellent. But after eight to ten days it became sour through fermentation, and has thus become wine. The wine was not strained, and the liquid looked unappetizing. The Kafirs always blew into the wine-bowl before they drank, perhaps "to remove the scum from near their lips". The wine was thin, but was nevertheless normally diluted with water. However, the wine which was allowed to stand for two or three years became clear and occasionally considerably stronger. Robertson writes, that some Europeans liked the ordinary Kafir wine, a remarkable statement as there are no records of wine ever having been exported from Kafiristan; but perhaps by Europeans he is referring to W. Lockhart's military mission of 1885-86 which reached the Bashgal valley. Robertson records in addition that he never saw a Kafir drunk. He finally

describes how the juice is pressed out of the remains of the grapes in the vat by placing the mish between stones and using a bar as a lever. This vat-residue is then dried and formed into small cakes which, according to Robertson, tasted most unpleasant. But the Kafirs valued this by-product and considered it highly sustaining.

According to Robertson, the most usual occasions on which wine was drunk were definitely the mourning and dancing ceremonies which were held on the occasion of a death, particularly a death in battle. On such occasions a figure was sometimes constructed of grass, to represent the departed. This figure was brought to the dancing-house, whereupon the relatives of the dead man would distribute wine and food, to the accompaniment of tears, speeches and dances.

Among modern authors who have described the wine production of the Kafirs Safar Wakil Gharzai deserves a hearing, since he is himself a Nuristani. He writes, that the Kafirs could make wooden vats, so large that five men could stand in them during the pressing, and that both men and women took part in this work. They washed themselves and put on new clothes for the work. At the bottom of the pressing vat there was a special hole for tapping, and in this hole a plant was placed called *suma*, according to Safar Wakil a Kafir word. The grape-juice was poured into pottery jars which were stored in the cellar after they had been fitted with lids.

The grape harvest was a particularly festive season, according to Safar Wakil. Boys and girls sang in rotation, and both men and women drank.

If a woman bore a child during the grape harvest one of the winejars was given the child's name, and its contents were set aside until the child's wedding.

Safar Wakil lists the towns where wine was made, and according to his list wine production was known as far to the west as Anish in the Alingar valley region.

Finally he mentions the silver cups, adding that every man had his own silver cup, and that the bride's father used to give the bride a cup to take with her on her journey to the bridegroom's house.

VI—*Trapei*

At the Kabul Museum there has for years stood a three-legged table with an odd side-stand of unknown significance. In Zhönchigal they showed me that the silver cup had its place here during the meals.

Kafirs of rank had the privilege of sitting on a chair with a back-rest, the so-called horn-chair. With a little imagination we can picture him on his carved chair, eating his meal from the ornamented bowl on the three-legged table, while his silver cup, filled with wine, rests in the special holder. All three things, however, in addition to bearing witness to the standing of the owner, also testify to the skill and fertile imagination of the craftsman, a skill which still shows itself in the beautiful architectural features of Nuristan, where both mosques and private houses are often decorated with splendid carvings.

Lennart Edelberg.

ACKNOWLEDGEMENTS

To my Nuristani friends—especially Abdullah Wakil from Kushtos—I am immeasurably indebted. The same thing is true of Klaus Ferdinand, upon whose notes much in this article is founded. Besides, it will appear from my notes what I owe to several Afghan and Danish persons, institutions, and foundations.

A special thank to Professor Georg Morgenstierne for much valuable information, to Mr. Peter Rasmussen and to Mr. Erik Hansen for pictures put to my disposal, and to Mr. Mogens Bencard for good advice.

Professor W. Lentz, Hamburg, has more than anybody else impressed on me carefully to describe the circumstances under which I talked to my informants; I hope to have succeeded a little.

My sincere thanks to Messrs. T. G. Bibby and Poul Arndal for work of translation and to Miss Karen Margrethe Christensen for painstaking cartographic work.

Last, but not least, I want to express my gratitude to Miss Dagny Mortensen, Chief Librarian, Ribe, who has untiringly provided the necessary literature from Danish and foreign libraries.

NOTER

1. Det vil falde uden for denne artikels rammer at gøre nøjere rede for Nuristans geografiske, etnografiske og sproglige forhold. Jeg må nøjes med at henvise til den øvrige faglitteratur, fx. bibliografien i Edelberg 1960. I trykken er:
Schuyler Jones: An Annotated Bibliography af Nuristan/Kafiristan. With a map by Lennart Edelberg. Vid. Selsk. Skr. Kbh. 1966.
2. Elphinstone, 2. udgave 1819, vol. II s. 427 ff.
3. Babur's erindringer A.D. 1520, jan. 2: »At afternoon prayers I embarked on a raft, and had a drinking party. After evening prayers I landed from the raft, and again sat down to wine in the public tents. Haidar Alemdar had been sent by me to the Kafers. He met me below the Pass of Badij, accompanied by some of their chiefs, who brought with them a few skins of wine.« Baburnama 1921, vol. II, s. 142.
4. Edelberg 1960. Den engelske originaltext til dette katalog over afghansk kafir-skulptur kan fås duplikeret ved skriftlig henvendelse til mig i Ribe, Danmark.
5. Nærværende artikel er skrevet på grundlag af erfaringer fra følgende tre expeditioner: 3. danske centralasiatiske expedition 1947-49, Henning Haslund-Christensens mindeexpedition 1953-54 og Danish Scientific Mission to Nuristan 1964. – Carlsbergfondet, Statens almindelige Videnskabsfond, Dansk Expeditionsfond samt Ø.K. har været hovedbidragyderne til een eller flere af disse expeditioner.
6. Jeg indkøber således i Wama en forfinnet kobberskål (Nationalmuseet E 828), som tilbydes mig med den ledsageoplysning, at den har været anvendt til vindriking – en oplysning, som jeg strax tvivler om, netop fordi den ser almindelig afghansk ud og ikke er af sølv. – Den 24. oktober 1948 sender jeg Aarhus Stiftstidende en kronik, der offentliggøres 11.11. 1948, hvori jeg i tilslutning til min på grundlag af dagbogen givne beskrivelse af Wama's have skriver, at kafirerne »samledes på stenen og drak den nygærede vin af sølv-skåle«.
7. Når jeg samtaler direkte med nuristanere, sker det på dårligt Kabuli-persisk, som jeg hovedsageligt har lært gennem øret. Oplysninger fra 1954 og 1964 er rent sprogligt mere pålidelige end dem fra 1948.
8. Jeg benævner disse to pokaler, som jo kan genkendes efter fotografierne, *urei I* og *urei II*, og de følgende fund *urei III*, *IV* etc., idet romertallet angiver fundfølgen.
9. D.v.s. *urei I* og *II*.
10. Iflg. nuristanerne var de formodentlig solgt til general Safar Wakil Gharzai, som selv er nuristaner (søn af heltegeneralen Abdul Wakil fra Kantiwo). Safar Khan har indsamlet mange etnografiske genstande fra Nuristan til Kabulmuseet, og såvidt vides har han selv en samling i sit hjem i Deh Afghanan i Kabul. Men jeg ved ikke, om han har nogen sølvpokal.
11. Tilstede var undervisningsminister Dr. Anas Khan, K^IDbg., rigsantikvar Ahmad Ali Motamedi og direktør i udenrigsministeriet Abdul Ghafur Farhadi. Se »Mercurius«, Ribe Katedralskole 1964.
12. De danske expeditioner til Afghanistan skylder H. E. Syed Shamsuddin Majrooh uendelig meget. For den hjælp og støtte han har ydet, er han blevet dekoreret med K^I Dbg.
13. Mohmad Din benægtede iøvrigt et udsagn af Shamsuddin, om at afgrøderne fra Wama's have var fælles for en større del af Nuristan. – Jeg har desværre forsømt at spørge om, hvorvidt afgrøderne fra haven var fællesejendom for *Wama*.
14. Enebærtraets hellighed viste sig i kafirtiden og stadig blandt Kalash-stammen i Chitral ved, at man helligede offerstedet med røg fra brændende enebærkviste, som blev svunget i luften. – Enebærbusken (*Juniperus communis* L. var. *montana*) forekommer ligesom enebærtræet på Nuristans fjeldsætre, men mens *busken* er lav og aldrig danner pyramide som her i Skandinaviens, så bliver *træet* over en snes meter højt – i formen mindende en hel del om en gran. Træsarten kaldes i Wama *wista*, i Bashgal-dalen *serec*.
15. Robertson 1896, s. 388 og summarisk s. 410. – »Inthr (= Indra) seems to be chiefly famous because he fought with Imrá and had to retreat from Badáwan (som ligger i øvre Bashgal) to the Tsaroguk (= Wama).
16. »Vi« er Klaus Ferdinand, A. A. Motamedi, Peter Rasmussen, Akbar og mig.

17. Kafirsamfundet og det nuristanske samfund er opdelt i en overklasse af bønder og en underklasse (i Kafiristan og indtil kong Amanullahs tid en slags slave-kaste) af håndværkere, de såkaldte *bari*.
18. Klaus Ferdinand har noteret, at denne indvarsling i *Waigal* by for nedrebyens (Berimdes) vedkommende foregik fra taget på Haji Malæk's hus tidligt om morgenen. Haji Malæk var en af Nuristans store sønner, der bl.a. blev guvernør over Hazarajat (se fot. af hans hus, fig. 19). Ved anden lejlighed har K.F. noteret, at man i Waigal samedes ved moskeen om aftenen efter 5. bøn og dræbte en ko, hvorpå vinhøsten indvarsledes. Koen betales af hele landsbyen. Den kunne også slagtes ved *ager*, en stor, rektangulær plads i Berimdes, der er omgivet af siddesten og også benyttes til polo.
19. Få dage efter – vistnok den 26. september 1953 om aftenen, da det var mørkt, hørte vi en sådan tromning fra et hustag i det fjerne. Næste dag viste det sig, at valnødhøsten (*yungčäl*) var indledt.
20. Se Statens Filmcentral: »Kafiristan – hedningernes land« (farvefilm optaget af Mindeexpeditionens filmfotograf Peter Rasmussen i 1953), hvor druehøsten (*drasletr*) også er filmet.
21. Noteret af Klaus Ferdinand i Waigal by.
22. Om kalendervæsenet i Hindukush se Lentz: Zeitrechnung in Nuristan und am Pamir, Berlin 1939. Mine kalenderopstillinger må opfattes som et supplement til Lentz' arbejde. – Månedernes navne er i den del af Nuristan, der omtales i min artikel, i høj grad præget af mark- og sæterarbejdet, men som andetsteds i Nuristan kan gamle gudenavne nu og da slå igennem. Det er fristende at tyde denne tendens derhen, at guden er blevet dyrket netop i tilslutning til landsbyens forehavende på samme årstid.
23. Se også kort over Waigal (fig. 20), som blandt andre helligsteder også rummer et Taras'kantä.
24. Sml. Morgenstjerne 1951, s. 163. »Indr was said to be worshipped especially in Waigel, but I did not hear about him from my Waig. informants.« – Elphinstone, (vol. II s. 432, fodnoten) omtaler en ofring i Caumdaish, ☉: Kamdes i Bashgaldalen. Der ofredes til guden Imra ved Imrtan. (Guden Imra må ikke forveksles med Indra). Beskrivelsen er lang og omhyggelig. Jeg citerer deraf: »... Wine is then brought in a bowl, and the priest, dropping a little into the fire, throws the rest through it«. Siden holdes der offermåltid: »... During the meal they sip some wine, mixed with a deal of water, and furnished by the person who gives the victim«. – Imra, som er Kafiristans hovedgud, bærer i de forskellige dalstrøg følgende navne, der alle kan afledes af sanskrit: Yamarāja (Morgenstjerne 1951); Kāti (Bashgaldalen): Im'rō; Ashkun: Imr'ā; Parun (Prasun): Yumr'ā; Waigali: Yamr'ai;
25. I Zhönchigal måtte man således i kafir-tid dræbe syv safi for at blive *döštö* (safi er en muslimsk, pashto-talende (d.v.s. afghansk) stamme, der lever langs nedre Pech).
26. Det var om Torag Merak, Robertsons bekendtskab fra Kamdes, man fortalte mig dette (se Edelberg 1952).
27. I Zhönchigal vælges der fire mand for hver »klan« (*deri*) – ialt 12: de vælges for perioden *wäšnalä* – *atau*, altså for sommeren.
28. Se dog Alex. Burnes 1838, s. 329. »To ensure a supply of it (wine) they have also very strict regulations preventing the grapes being cut before a certain day.«
29. *Zizyphus* = *dardu*; vinstokken; valnød = *imrū*; granatæble = *amar*; *Diospyros* = *amruk*.
30. Se Robertson 1896, s. 559.
31. Da de indo-europæiske urstammer fordelte sig over Eurasien, udgjorde forløberne for de oldindiske og oldiranske stammer længe en enhed, der kaldte sig selv *ariya*. – Siden delte arierne sig i to, de indo-ariske eller oldindiske, og de irano-ariske eller oldiranske stammer. – I de oldindiske gudekvad, der er samlet i Rigveda, kaldes uddødelighedsdrikken *soma*; i de oldiranske tekster, der er samlet i Avesta, kaldes den *haoma*.
32. Se Morgenstjerne 1954a. – Jeg har eksperimentelt gået processen efter, idet jeg lod elever på Ribe Katedralskole knuse friske rhabarberstilk mellem to sten. Den udpressede saft lod de gennem en uldtot løbe ned i et trækruke, der stammede fra en sæterhytte i Nuristan og hvori nu var hældt mejerimælk. Blandingen blev hældt på gæringskolbe og kom hurtigt i svag gæring. En klar væske skilte sig ud fornedet dækket af et osteagtigt lag foroven. Denne klare væske viste med vinometer, som måler hårrørsvirkningen, en alkoholprocent på 3–4%.
- 32a. Se også Morgenstjerne 1951, s. 177, Hymn VII: »The grapes belong to Kshumai, but Indr is active in the wine.«
33. Kallisthenes 360–†327 var Alexandertogets historiograf. Fra historieskriveren Kleitarchos, der formodes af have en del af sin viden fra Kallisthenes og direkte fra Alexanders soldater, er bevaret nogle såkaldte fragmenter (se Geier 1844).
34. Rufus: 8. bog, 10. kap. s. 581.
35. Arrianos: 5. bog, 1. kap. s. 275.
36. Arrianos: 5. bog, 2. kap. s. 276.
37. Arrianos: Om Indien, 5. kap. s. 459.

38. R. Geier 1844, s. 168, »σκινδαψός«. Om dette formentlig lokale navn har M. Skytte Christiansen, Botanisk Museum, venligt meddelt mig, at det er anvendt af Schott 1832, som systematisk betegnelse for planten guldranke (*Scindapsus aureus* Engler). Denne plante gror dog ikke i Nuristan.
39. Køie & Reching 1963, s. 24.
40. Zumptius 1849, s. 403, fodnote til VIII, 36, 14.
41. Timur 1952, s. 15.
42. Elphinstone 1819, vol. II, s. 435.
43. Burnes 1838, s. 328.
44. Burnes 1838, s. 326: »... one of the Kaffir informants assured me that his tribe looked upon all as brothers, who wore ringlets and drank wine!«
45. Robertson 1896, s. 501.
46. Om Bináram (= Benar) oplyste Mohammad Afzal fra Kamdesh, søn af Malik Astan, i 1954 overfor mig, at denne landsby »i gammel tid« var blevet til som *udflytterby fra Waigal*. Rob. 1896, s. 556.
47. Sml. Burnes 1838, s. 328: »Grape juice is given to children at the breast.«
48. Robertson 1896, s. 637.
49. Mohammad 1894.
50. Gharzai 1339 A.H.
51. Elphinstone 1819, vol. II, s. 435.
52. Takket være Akbar erhvervede jeg juli 1964 både stol og bord til Forhistorisk Museum i Århus (E.A. 99–51 og E.A. 99–46).
53. Robertson 1896, s. 93. Professor Georg Morgenstierne har venligst meddelt mig, at der måske i ordet for »horn«stol i enkelte dard-sprog grænsende til Kafiristan, som fx. Shumasti *šij-asan*, skjuler sig en ejendommelig folkeetymologi, idet det muligvis er blevet påvirket af eller sammenblandet med det oldindiske ord *śiṅhāsana*, »tronstol« (egentlig »løve-sæde«). Bemærkelsesværdigt er det da også, at selv om der ofte er afbildet horn på disse stole, er dette dog ingenlunde altid tilfældet (se Edelberg 1960, s. 281).
54. Den første genkendelige beskrivelse af trefodsbordet får vi hos Burnes 1838, s. 327: »They have no tables, the dish containing the meal is placed on a tripod made of iron rods of which DEENBUR and his companions made a model for me with twigs. They assemble around this and eat sitting on stools or chairs without backs. They are very fond of honey, wine and vinegar, all of which they have in abundance.« – Siden hører vi derom hos Robertson 1896, s. 503: »An extremely well-made little table is occasionally seen in the Bashgul villages. It is manufactured by the Wai tribe. The three legs are of iron curiously wrought. They clasp and hold in position a shallow carved walnut-wood bowl. This little table is about twenty inches high, and appears to be of Greek design. It is rigid, however, and is not made in such a manner that the legs can be folded up.« Se også Robertson 1896, fig. s. 420. – Georg Morgenstierne 1954 b, s. 249, anfører følgende: *dap'el* = tray resting on wrought-iron tripod; table (for eating). Og s. 306: *trāp'ei* = tripod. Morgenstierne meddeler mig skriftligt, at han mener sidstnævnte trefod vistnok går på arnens lille trefod. Mine hjemmelmænd i Zhönchigal brugte imidlertid *drapei* (= *trāp'ei*) om trefodsbordet. – Dette trefodsbord konstrueres enten af 9 eller 12 jernstænger (fig. 27) og kaldes derfor også ifølge mine hjemmelmænd i Zhönchigal hhv. for *nūpē* eller *bāšpē*. – Morgenstierne har yderligere meddelt mig, at *bāšpē* i Kamdesh i Bashgal-dalen kaldes *bōšpō* og i Urtsun i Chitral *b'ašpe*. Morgenstierne skriver: »Ordet må, som gjenstanden selv, være Waigali, for *bāš'12'* findes bare der.« – Robertsons påstand bekræftes altså ad sproglig vej. – Følgende trefodsborde er hjembragt til Danmark: Nationalmuseet: E 775 og E 776 (begge *nūpē*) og E 1738 (*bāšpē*). Forhistorisk Museum, Århus: E.A. 99–103 med låg til træskålen (indkøbt i Kushtos) og E.A. 99–46 med sidestativ (Zhönchigal). E 776 er afgivet (i bytte) til Leningradmuseet, afbildet Kisliakov 1963, fig. 2.

*

LITTERATUR

- Arrianos: Alexandros' Bedrifter, samt om Indien og Nearchos' Kystfart. (Oversat af M. Cl. Gertz). København 1913–15.
- Baburnama 1921: Memoirs of Zehir-ed-Din Muhammed, Emperor of Hindustan, etc. translated by John Leyden and William Erskine. Annotated and Rev. by Sir Lucas King. I-II. London.
- Burnes, Alexander, 1938: On the Siah-pôsh Kaffirs . . . Journ. As. Soc. Bengal, Vol. VII, Part 1, s. 325–33. Calcutta.
- Deutsche im Hindukusch. Berlin 1937.
- Edelberg, Lennart, 1952: Træk af Landbrug og Livsform hos Bjergstammer i Hindukush. Næsgaardsbogen 1952. Nykøbing F.
- – 1960: Statues de bois rapportées du Kafiristan à Kābul . . . Arts asiatiques, tome VII, s. 243–86. Paris. (The original English text in duplicate is obtainable from the author, address: Ribe, Denmark).
- – 1964: En reception. Mercurius, Ribe Katedralskole, Ribe.
- Elphinstone, Mountstuart, 1819: An Account of the Kingdom of Caubul, . . . 2. Ed. I-II. London.
- Geier, R., 1844: Alexandri M. Historiarum Scriptorum Aetate Suppares. Leipzig.
- Gharzai, Moh. Safar Wakeel, 1339: Nooristan. Kabul 1339 A. H. = 1960.
- Jones, Schuyler, 1966: An Annotated Bibliography of Nuristan/Kafiristan. Kgl. Dan. Vid. Selsk. København.
- Kisliakov, N. A.: Nouvelle collection provenant de Nouristan au Musée d'anthropologie et d'ethnographie de l'Académie des Sciences de l'URSS. Sovetskaja Etnografija 1953, 120–125.
- Køje, M., & K. H. Rechinger, 1963: Symbolae Afghanistanicae V. Biol. Skr. Kgl. Dan. Vid. Selsk. bd. 13, nr. 4. København.
- Lentz, W., 1939: Zeitrechnung in Nuristan und am Pamir. (Abh. Preuss. Akad. Wiss. Jahrg. 1938). Berlin.
- Mohammad, Shêr, 1894: Tawârîkh Khôrshîd-i-Jahân. Lahore.
- Morgenstierne, Georg, 1951: Some Kati Myths and Hymns. Acta Orientalia, Vol. 21, s. 161–189. København.
- – 1954 a: A Vedic Word in Some Modern Hindukush Languages? In: The Homage of Indology. Moshiapur.
- – 1954 b: The Waigali Language. Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab, Vol. 17. Oslo.
- Robertson, G. S., 1896: The Káfirs of the Hindu-Kush. London.
- Roth, R., 1884: Wo wächst der Soma? Zeitschr. Deutsch. Morgenländischen Gesellschaft, Band 38, s. 134–139. Leipzig.
- Rufus, Quintus Curtius: Om den Macedoniske Konge Alexander den Stores Levnet og Bedrifter. (Oversat ved A. Winding Brorson). København 1808.
- Schott, H., 1832: Meletemata botanica. Wien.
- Stein, Aurel, 1931: On the Ephedra, the Hūm Plant, and the Soma. Bull. School of Oriental Studies, Vol. VI, s. 501–514. London.
- Thesiger, Wilfred: A Journey in Nuristan. The Geographical Journal, Vol. 123. London 1957.
- Timur: Autobiography (translated by H. M. Elliot and edited by John Dowson). Calcutta 1952.
- Zumptius, C. T., 1849: Q. Curtii Rufi de Gestis Alexandri Magni. Brunsvig.